

**АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ
ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМий
ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 РАҚАМЛИ ИЛМий
КЕНГАШ АСОСИДАГИ БИР МАРТАЛИК ИЛМий КЕНГАШ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ

ТУРДИЕВА ҲУЛКАР КОМИЛОВНА

**НУТҚИЙ ЭТИКЕТ БИРЛИКЛАРИНИНГ ЛИНГВОПРАГМАТИК
ТАДҚИҚИ
(ФОРС ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДАГИ МАТЕРИАЛЛАР АСОСИДА)**

**10.00.06 – Қиёсий адабиётшунослик, чоғиштирма тилшунослик ва
таржимашунослик**

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ (PHD)
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2020

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
автореферати мундарижаси**

**Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD) по
филологическим наукам**

**Contents of dissertation abstract of Doctor of Philosophy (PhD) on
Philological Sciences**

Турдиева Хулкар Комиловна

Нутқий этикет бирликларининг лингвопрагматик тадқиқи

(Форс ва ўзбек тилларидаги материаллар асосида)..... 3

Turdieva Khulkar Komilovna

Linguapragmatic study of the speech etiquette units

(Based on Persian and Uzbek materials). 24

Турдиева Хулкар Комиловна

Лингвопрагматическое изучение единиц речевого этикета

(На основе персидских и узбекских материалов)..... 45

Эълон қилинган ишлар рўйхати

Список опубликованных работ

List of published works..... 49

**АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ
ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМий
ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 РАҚАМЛИ ИЛМий
КЕНГАШ АСОСИДАГИ БИР МАРТАЛИК ИЛМий КЕНГАШ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ

ТУРДИЕВА ҲУЛҚАР КОМИЛОВНА

**НУТҚИЙ ЭТИКЕТ БИРЛИКЛАРИНИНГ ЛИНГВОПРАГМАТИК
ТАДҚИҚИ
(ФОРС ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДАГИ МАТЕРИАЛЛАР АСОСИДА)**

**10.00.06 – Қиёсий адабиётшунослик, чоғиштирма тилшунослик ва
таржимашунослик**

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ (PHD)
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2020

Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида В.2019.3.PhD/Fil997 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, рус, инглиз (резюме)) Илмий кенгаш веб-саҳифасининг www.navoiy-uni.uz ҳамда «ZiyoNet» Ахборот-таълим портали www.ziyo.net манзилларига жойлаштирилган.

Илмий раҳбар:

Сотиболдиева Сарвиноз Рузиевна

филология фанлари доктори, профессор

Расмий оппонентлар:

Алимухамедов Рихситилла

Абдурашидович

филология фанлари доктори

Ҳакимов Муҳаммад Хўжахонович

филология фанлари доктори, профессор

Етакчи ташкилот:

ЎЗР ФА Ўзбек тили, адабиёти ва

фольклори институти

Диссертация ҳимояси Тошкент давлат ўзбек тили адабиёти университети ҳузуридаги илмий даражалар берувчи DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 рақамли Илмий кенгаш асосидаги Бир марталик Илмий кенгашнинг 2020 йил « 3 » ноябрь соат 12⁰⁰ даги мажлисида бўлиб ўтади. (Манзил: 100100, Тошкент шаҳри, Юсуф Хос Ҳожиб кўчаси, 103-уй. Тел.: (99871) 281-45-11; e-mail: info@navoiy-uni.uz)

Диссертация билан Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетининг Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин. (____ рақам билан рўйхатга олинган). Манзил: 100100, Тошкент шаҳри, Юсуф Хос Ҳожиб кўчаси, 103-уй. Тел.: (99871) 281-45-11.

Диссертация автореферати 2020 йил « 26 » октябрь да тарқатилди.

(2020 йил « 26 » октябрь даги 2 рақамли реестр баённомаси).

Ш.С.Сирожиiddинов

Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш асосидаги Бир марталик Илмий кенгаш раиси, филол.ф.д., профессор

Қ.У.Пардаев

Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш асосидаги Бир марталик Илмий кенгаш илмий котиби, филол.ф.д.

Х.А.Дадабоев

Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш асосидаги Бир марталик Илмий кенгаш қошидаги илмий семинар раиси, филол.ф.д., профессор

КИРИШ (фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳон тилшунослигида прагмалингвистика доирасида ўрганилувчи нутқий этикет бирликлари мавзусида тадқиқотларнинг юзага келиши нутқ масалаларининг ўзига хосликларни янада теранроқ англашга хизмат қилади. Хусусан, турли халқ вакиллариининг ўзаро ижтимоий, сиёсий дипломатик, гуманитар, иқтисодий, маданий алмашинув, туризм каби бугунги кунда кўп давлатларнинг янада ривожига туртки бўлаётган алоқаларда ҳар бир халққа хос нутқий этикет тамойилларини ўрганиш, нутқий этикетдаги ўзига хосликлар, ўхшашлик ва фарқларни чоғиштира метод асосида лингвопрагматик аспектда тадқиқ қилиш муҳим аҳамият касб этади.

Дунё тилшунослигида XX аср бошларидан мулоқотда маданий ва когнитив тушунмовчиликларнинг олдини олиш, ҳар бир миллатнинг тил ва маданияти тамойиллари муайян стандартлардаги қолипга эмас, балки ўзига хос, индивидуал қонун-қоидаларга бўйсунилиш илмий ва амалий жиҳатдан мушоҳада қилиш мақсадида ўтган аср бошларидан Узоқ Шарқ ва Ғарб тилшунослигида Politeness (нутқий этикет) ва Face (ҳурмат ифодаси) концепциялари фанга кириб келди. Тилнинг маданий ҳолатини акс эттирувчи нутқий этикет бирликларини икки ва ундан ортиқ тиллар мисолида қиёсий ёки чоғиштира ўрганиш прагмалингвистиканинг муҳим йўналишларидан саналади.

Мамлакатимизда амалга оширилган ислохотлар тилшунослик равнақига ҳам сезиларли даражада таъсир кўрсатди. Турли халқлар нутқини чоғиштира ва қиёсий аспектда тадқиқ қилиб, улар асосида халқлараро муносабатлар ривожига ва ўзаро таъсир қирраларини илмий жиҳатдан тадқиқ этиш борасида кенг қамровли имкониятлар юзага келди. Зеро «...халқаро» миқёсда динлараро ва цивилизациялараро мулоқотни йўлга қўйиш... жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш, ёш авлодни гуманистик ғоялар, миллий ғурур ва ифтихор руҳида тарбиялашдек эзгу мақсадларни кўзда тутати»¹ Ўзбекистон республикасида амалга оширилаётган ислохотлар тилшунослик соҳаларида ҳам илмий изланишлар кўламини кенгайтиришга имкониятлар яратди. Шу нуқтаи назардан форс ва ўзбек тилларидаги нутқий этикет бирликлари тадқиқи нафақат ижтимоий мулоқот, балки сиёсий-дипломатик муносабатларда ҳам зарурий ва долзарб масалаларга ойдинлик киритади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 13 майдаги ПФ-4797-сон «Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетини ташкил этиш тўғрисида»ги, 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги, 2019 йил 21 октябрдаги ПФ-5850-сонли «Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан

¹ Мирзиёев Ш. Адабиёт ва санъат, маданиятни ривожлантириш – халқимиз маънавий оламини юксалтиришнинг мустаҳкам пойдеворидир. Ўзбекистон ижодкор зиёлилари вакиллари билан учрашувдаги маърузаси // Халқ сўзи. – 2017 йил. 4 август.

ошириш чора тадбирлари тўғрисида»ги Фармонлари, 2017 йил 17 февралдаги ПҚ-2789-сон «Фанлар академияси фаолияти, илмий тадқиқот ишларини ташкил этиш, бошқариш ва молиялаштиришни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги, 2019 йил 4 октябрдаги ПҚ-4479-сонли «Ўзбекистон Республикасининг «Давлат тили ҳақида»ги Қонун қабул қилинганлигининг ўттиз йиллигини кенг нишонлаш тўғрисида»ги қарорлари, ҳамда мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишга ушбу диссертация тадқиқоти муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожлантиришнинг устувор йўналишларига боғлиқлиги. Мазкур тадқиқот Республика фан ва технологиялар ривожланишининг «Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантиришда инновацион ғоялар тизимини шакллантириш ва уларни амалга ошириш йўллари» устувор йўналишига мувофиқ бажарилган.

Муаммонинг ўрганилиш даражаси. Нутқий этикет бирликлари япон, хитой тилшунослигида XX асрнинг 20-йиллардан, жаҳон тилшунослигида 60-йиллардан бери долзарб мавзу ва қизгин баҳс сифатида ўрганилиб келинмоқда. Жаҳон олимлари томонидан шу кунгача амалга оширилган тадқиқот муаллифларидан канадалик Эрвинг Гоффман биринчи марта «face» (ҳурмат ифодаси) тушунчасини илгари сурди. Калифорниялик Робин Лакофф Европада хушмуомалалик назариясини яратди. Америкалик П.Браун ва Британиялик С.Левинсон нутқий этикетнинг универсал тамойилларини ишлаб чиқдилар. Шунингдек, П.Грайс, Ж.Томас, Г.Лич, А. Виерзбика, Б.Фрасер, Ж.Кулпепер, Л.Лаченикт, Ж.Мартин, М.Сифанау, Х.Оатей, Р.Ватс, япон тилшуносларидан С.Иде, Л.Мао, Й.Мацумото, С.Фукушима, С.Санада, Н.Китамура, Оно Масаки ва рус тилшуносларидан Т.Ларина, А.Щукин, И.Романова ² кабиларнинг тадқиқотлари ҳам соҳадаги салмоқли натижалардан ҳисобланган.

² Goffman E. International ritual: Essays in face-to-face behavior. – New York: Pantheon Books, 1967. – P. 9-10.; Lakoff R. The logic of politeness: or minding your p's and q's // Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society, 1973. – P. 292-305.; Brown P., & Levinson S. Universals in Language usage: Politeness phenomena. – London, 1978. – 345 p.; Grice P. Studies in the Way of Words. – Cambridge: Harvard University Press, 1989. – P. 22-41.; Thomas J. Cross-cultural Pragmatic Failure // Applied Linguistics. – California, 1983. – №. 4(2). – P. 112.; Wierzbicka A. Different cultures, different languages, different speech acts: Polish vs. English // Journal of Pragmatics. 1985. – № 9. – P. 145-178.; Fraser B. Perspectives on Politeness // Journal of Pragmatics, 1990. – № 14. – P. 219-236.; Lachenicht Lance G. Aggravating language. A study of abusive and insulting language // Papers in Linguistics: International Journal in Human Communication, 1980. – № 13(4). – P. 607–687.; Joos M. The Five Clocks. – Bloomington: Indiana University Research Center, 1962. – 108 p.; Oatey H. Culturally Speaking: Culture, Communication and Politeness Theory // Continuum. – London, 2008. – № 2. – P. 20-27.; Chen R. Responding to compliments: A contrastive study of politeness strategies between American English and Chinese speakers // Journal of Pragmatics, 1993. – № 20. – pp. 49–75.; Watts R. J., Politeness: Key Topics in Sociolinguistics, repr. ed.- Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – P. 36-38.; Ide S. Formal forms and discernment: Two neglected aspects of linguistic politeness // Multilingua. – Sydney, 1989. – № 8(2/3). – P. 223-248.; Mao L. Beyond politeness theory: 'Face' revisited and renewed // Journal of Pragmatics, 1994. – № 21. – P. 451-486.; Matsumoto Y. Re-examination of the universality of face: Politeness phenomena in Japanese // Journal of Pragmatics. – Amsterdam, 1988. – № 12. – P. 403-426.; Hill B., Ide S., Ikuta S., Kawasaki A., & Ogino T. Universals of linguistics politeness: Quantitative evidence from Japanese and American English // Journal of

Эрон тилшуносларидан С.Коутлаки, Р.Сахрагард, С.Ходге, Р.Ассади, М.Хиллман, О.Биман, А.Рафие, М.Асдсжоти, З.Акбари, Р.Эслами, Ф.Шарифиан, М.Алиакбари, К.Сабири, М.Кешаварз, Г.Нонбахш, З.Ахмади, К.Миллер ва бошқаларнинг³ таорифга бағишланган тадқиқотлари мавжуд.

Ўзбек тилшуносларидан А. Ғуломов, Ш. Раҳматуллаев, К. Назаров, А. Ҳожиёв, С. Усмонов, Р. Қўнғуров, Ё. Тожиёв, Р. Икромов, Ғ. Зикриллаев, Б. Юсупов, С. Мўминов, Э.Бегматов, Т.Қудратов, Н.Маҳмудов, Б.Ўринбоев, А.Арипова, Р.Расулов, Қ. Мўйдинов, Х. Ҳожиёва, Ш. Содикова, С.Мўминов, Б.Х. Раҳматиллаева, М.М. Саидхонов, М.Ҳакимов, Г.Тоирова ва бошқаларнинг⁴ тадқиқотлари нутқий этикет, нутқ одоби мавзуларига қаратилган.

Pragmatics. – Amsterdam, 1986. – № 10(3). – P. 347-371.; Fukushima S. and Iwata Y. Politeness in English // JALT Journal, 1985. – Volume 7. - № 1. - P. 5.; Matsumoto Y. Politeness and conversational universals: Observation from Japanese // Multilingua. 1989. № 8-2. - P. 207-221.; Sanada S. The dynamics of honorific behavior in a rural community in Japan. Multilingual-Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication, 12(1). – Tokyo: 1993. – P. 81-94.; Kitamura N. Adapting Brown and Levinson's 'Politeness' Theory to the Analysis of Casual conversation // Proceedings of ALS2k. The 2000 Conference of the Australian Linguistic Society, 2017.; Tsujimura T. Nihongo no kēgo no kōzō to tokushoku, In S. Ōno & T. Shibata (Eds.), Iwanami Kōza Nihongo 4: Kēgo. – Tokyo: Iwanami Shoten, 1977. – P. 45-94.; Yoshiyuki A., Mayumi U., Fumio I. Handbooks of Japanese Language and Linguistics. – Tokyo, 2018. – 600 p.; Yuan Y. Responding to compliments: A contrastive study of English pragmatics of advanced Chinese speakers of English // In Proceedings of the Annual Boston University Conference on Language Development, 20. – Boston, 1996. – P. 861-872.; 小野正樹. 日本語教育原論. 日本語の敬語の変化. 筑波大学. 2016 年 12 月 14 日.; 小野正樹／編 李奇楠／編. 言語の主観性 認知とポライトネスの接点. 2016 年 6 月.; Ларина Т. В. Категория вежливости и стиль коммуникации: Сопоставление английский и русских лингвокультурных традиций. – Москва: Рукописные памятники Древней Руси, 2009. –136 с.; Щукин А. Н. Методика обучения речевому общению на иностранном языке: учеб. пособие для преподавателей и студентов языковых вузов. – Москва: Икар, 2011. – 454 с.; Романова И. А. Словарь. Культура речевого общения: этика, прагматика, психология. – Москва: Флинта: Наука, 2009. – 304с.

³Koutlaki S. The Persian system of politeness and concept of face, with some reference to EFL teaching to Iranian native speakers. - Cardiff, 2015. – 173 p.; Sahragard R.. A cultural script analysis of a politeness feature in Persian. Proceeding of the 8th Pall conference in Japan. – 2004. – P. 399-423.; Hodge C. Some aspects of Persian style // Language, vol. 33. 1957. - P. 335-369.; Assadi R. Deference: Persian style // Anthropological linguistics, 1980. – volume 22. –P. 221-224.; Hillmann M.C. Language and social distinctions in Iran. In M. Bonine and N.R.Keddie (eds), Modern Iran: Te Dialectics of Continuity and Change. – Albany: State University of New York Press, 1981.– P. 327–340.; Beeman W.O. Language, status and power in Iran. - Bloomington: Indiana Univeristy Press, 1986.; Rafiie A. Variables of communicative incompetence in the performance of Iranian learners of English and English learners of Persian. Phd thesis. – London: University of London, 1992.; Asdjodi M. A comparison between ta'arof in Persian and limao in Chinese// International Journal of the Sociology of Language. – Germany, 2001. – № 148. – P. 71-92.; Akbari Z. The Realization of Politeness Principles in Persian. - Isfahan, 2002. https://www.researchgate.net/publication/252820379_The_Realization_of_Politeness_Principles_in_Persian; Eslami R.Z. Face-keeping strategies in reaction to complaints: English and Persian // Journal of Asian Pacific Communication, 2004. – №14 (1). – P. 179–195.; Sharifian F. Cultural schemas and intercultural communication: A study of Persian. In J. Leigh and E. Loo (eds), Outer Limits: A Reader in Communication and Behavior across Cultures. – Melbourne: Language Australia, 2004. – P. 119–139.; Saberi K. Routine Politeness Formulae in Persian: A Socio-Lexical Analysis of Greetings, Leavetaking, Apologizing, Thanking and Requesting. Ph.D. thesis. – Christchurch: University of Canterbury, 2012. - 314P. ; Keshavarz M.H. The role of social context, intimacy, and distance in the choice of forms of address // International Journal of the Sociology of Language, 2001. – № 148. – P. 5–18.; Nanbakhsh G. Persian Address Pronouns and Politeness in Interaction. Ph.D. dissertation. – Edinburgh: University of Edinburgh, 2011. – 231 p.; Ахмади З. Вежливость и понятие «Таароф» в иранской культуре // Наука и Школа, 2014. – № 3. – С. 102–106.; Corey M., Rachel S., Mark V., Claudia M. Ritualized Indirectness in Persian: taarof and related strategies of interpersonal management.– Maryland: University of Maryland, 2014. – 56 p.; Rafiie A. Variables of communicative incompetence in the performance of Iranian learners of English and English learners of Persian. – London: University of London, 1991.- 750 p.

⁴Ғуломов З. Ўзбек тилида кўплик категорияси. – Тошкент, 1944. – Б. 56.; Раҳматуллаев Ш. Хурмат формаси // Ўзбек тили ва адабиёти.– Т., 1973. №1. – Б.28–30.; Назаров К. Притяжательные аффиксы узбекских народных говорах: Диссертация. – Тошкент, 1963.; Ҳожиёв А. Ҳозирги ўзбек тилида форма ясалиши. –

Юқорида санаб ўтилган ҳамда чет элларда амалга оширилган тадқиқотларда нутқий этикет бирликларининг прагматик асослари чоғиштирма аспектда комплекс тарзда ўрганилмаганлиги аниқланди.

Нутқий этикет бирликларини шарқшунослик, ўзбек тилшунослиги ютуқларига суянган ҳолда лингвопрагматик тадқиқ қилиш бугунги кунда муҳим ишлардан саналади.

Тадқиқотнинг диссертация бажарилган илмий-тадқиқот муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари билан боғлиқлиги. Диссертация Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети илмий-тадқиқот режасининг «Ўзбек тилшунослигининг долзарб муаммолари» мавзуси доираси бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади форс ва ўзбек тилларида оғзаки нутқэтикетини батафсил ўрганиш, ҳар икки тилда нутқий этикет бўйича концепция тузиш учун манбалар тўплаш ҳамда уларни илмий ва амалий далиллаб, лингвопрагматик жиҳатдан тадқиқ этишдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

жаҳон тилшунослигида нутқий этикет бирликларининг илмий-назарий аспектларини атрофлича ёритиш, уларнинг хусусиятлари ва тамойилларни аниқлаш, таҳлил қилиш;

форс ва ўзбек тилларида саломлашув, хайрлашув, мулозамат, мурожаат нутқий этикет лингвопрагматик тадқиқини амалга ошириш;

расмий ва норасмий мулоқотда нутқий этикет бирликларининг қўлланиш стратегияларини ёзма ва оғзаки манбалар асосида тадқиқ этиш;

Тошкент: Ўқитувчи, 1979. – 26 б.; Усмонов С. Ўзбек тилида сўзларнинг грамматик формалари // Низомий номидаги ТДПИ илмий асарлар. – Тошкент, 1964. – Б. 126–127.; Қўнғуров Р., Бегматов Э., Тожиев Ё. Нутқ маданияти ва услубият асослари. – Тошкент, 1992. – 160 б.; Қудратов Т. Нутқ маданияти асослари. – Тошкент: Ўқитувчи, 1993. – 160 б.; Тожиев Ё. Ўзбек тили морфемикаси. – Тошкент: ТошДУ, 1992. 68 б.; Икромов Р. Ўзбек тилида отларнинг синтетик, аналитик ва функционал формалари. – Тошкент: Фан, 1985. – 120 б.; Зикриллаев Ғ. Феълнинг шахс, сон ва ҳурмат категориялари системаси. – Тошкент: Фан, 1990. – 111 б.; Юсупов Б. Местоимения встароузбекском литературном языке (XV–XVII вв.). – Ташкент: Фан, 1991. – 147 с.; Мўминов С. Ўзбек мулоқот ҳулқининг ижтимоий-лисоний хусусиятлари. Диссертация. – Тошкент, 2000. – 235б.; Ҳожиева Ҳ. Ўзбек тилида ҳурмат майдони ва унинг лисоний-нутқий хусусияти. Диссертация. – Самарқанд, 2001. – 130 б.; Содикова Ш. Ўзбек тилида ҳурмат маъносининг ифодаланиш усуллари. Диссертация. – Тошкент, 2008. – 142 б.; Бегматов Э. Нотиқнинг нодир бойлиги. – Тошкент: Ўзбекистон, 1980. – 40 б.; Иномхўжаев С. Нотиқлик санъати асослари. – Тошкент: Ўқитувчи, 1982.; Ўринбоев Б., Солиев А. Нотиқлик маҳорати. – Тошкент: Ўқитувчи, 1984. – 104 б.; Искандарова Ш. Ўзбек нутқи одатининг мулоқот шакллари. Автореферат. – Самарқанд: 1993. – 25 б.; Маҳмудов Н. Маърифат манзиллари. – Тошкент : Маънавият, 1999. – 64 б.; Бегматов Э. Олий таълим тизимида нутқ маданиятининг ўрни. – Тошкент: Ўзбекистон, 1999.; Арипова А. Нотиқлик нутқининг лисоний-услубий воситалари. Автореферат. – Тошкент, 2002.; Маҳмудов Н. Ўқитувчи нутқи маданияти. – Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2007. – 188 б.; Расулов Р., Гаюбова К., Мўйдинов Қ. Нутқ маданияти ва нотиқлик санъати. Ўқув қўлланма. – Тошкент, 2011. – 63 б.; Мўйдинов Қ. Ўзбек тили суд нутқи лексикаси. Диссертация. – Тошкент, 2019. – 142 б.; Раҳматиллаева Б.Х. Этикетные формы обращения и привлечения внимания в современном русском языке (в сопоставлении с узбекским). Автореферат. – Ташкент, 1992. – 18с.; Саидхонов М.М. Новербал масалалар ва ўзбек тилида уларнинг ифодаланиши. Автореферат. – Тошкент, 1993. – 26б.; Сафаров Ш. Когнитив тилшунослик. – Жиззах: Сангзор, 2016. – 92 б.; Сафаров Ш. Прагмалингвистика. – Тошкент, 2008. – 317 б.; Ҳусанов Б., Ғуломов В. Муомала маданияти. – Тошкент: Таълим, 2009. – 154 б.; Ҳақимов М. Синтагматические и прагматические особенности узбекских научных текстов. Автореферат. 1993. – 30 с.; Тоирова Г. Ўзбек нутқий мулоқотида системавийлик ва информативлик. Автореферат. – Тошкент, 2017. – 50 б.

нуткий этикет бирликларига ўзбек ва эрон халқларининг объектив муносабатларини ўрганиб, қўлланилиш частотасини гендер ва ёш жиҳатдан таснифлаш;

икки халқ вакиллари иштирокида интервью, сўровнома ва сахна кузатуви каби амалий натижаларга эришиш.

Тадқиқотнинг объекти. Форс ва ўзбек тилларидаги нуткий этикет бирликлари (таорифлар) ҳисобланади.

Тадқиқотнинг предметини форс ва ўзбек тилларида нуткий этикет бирликларининг лингвопрагматик хусусиятлари, стилистик ва ситуацион дифференцияланиши, этикет стратегияларининг ўзига хос функционал жиҳатларини ўрганиш ташкил қилади.

Тадқиқотнинг усуллари. Диссертация мавзусини ёритишда тавсифий, компонент таҳлил, чоғиштирма-типологик ва эмпирик усуллардан фойдаланилди.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

ўзбек ва форс тиллари материалларини чоғиштириш натижасида индивидуал фикрлар (директив (аслида “Bald on”) ва нодиректив (аслида “Record off”) стратегиялари) илгари сурилиб, монографик тавсифи мисоллар асосида далилланган;

нуткий этикет бирликларининг (форс тилида: таориф) тамойиллари, қўлланилиш стратегиялари, субстратегиялари, фейс ифодаси, FTA (Face threatening acts - фейсга таҳдид солувчи ҳаракатлар) ва FSA (Face saving acts-фейсни сақловчи ҳаракатлар) назариялари форс ва ўзбек тилига татбиқ қилинган ва ашёвий мисоллар билан аниқланган;

форс ва ўзбек тилларида саломлашув, хайрлашув, мулозамат бирликлари ҳамда мурожаат шакллари акс этган нуткий актлар лингвопрагматик нуқтаи назардан текширилиб, икки тил нуткий этикет бирликларидаги универсалия, характерология, уникалиялар ҳамда алломорф ва изоморфлар мисоллар асосида исботланган;

нуткий этикет бирликларининг ҳар икки қўлланиш ўринлари, стилистик, коммуникатив жиҳатдан турлари оғзаки ва ёзма нутқ жараёнида эмпирик усулда жадвал асосида очиб берилган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

Нуткий этикет бирликларининг илмий-назарий аспекти жаҳон, форс ҳамда ўзбек тилшунослигида мавжуд ғоялар асосида ўзбек ва форс нутқ актлари ҳамда расмий ва норасмий мулоқотда нуткий этикет бирликларининг ўзига хос лингвопрагматик хусусиятлари далилланган.

Диссертацияда тўпланган материаллар ва тақдим этилган хулосалар ўзбек ва форс тилларида нуткий этикет бирликлари бўйича қўлланма, луғатларини тузишда ҳамда бу тилларда дарслик ва қўлланмалар яратишда манба сифатида хизмат қилиши кўрсатилган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги. Тадқиқотда қўлланилган тадқиқ усуллари ҳамда уларда келтирилган илмий маълумотларнинг ишончли манбага таянилганлиги, форс ва ўзбек тиллари нуткий этикет

бирликлари бўйича амалга оширилган таҳлиллар тавсифий, компонент таҳлил, қиёсий-типологик ва эмпирик методлари воситасида асосланганлиги, назарий фикр ва хулосаларнинг амалиётга жорий этилганлиги билан белгиланади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот натижаларининг илмий аҳамияти шундан иборатки, келгусида қиёсий ва чоғиштира тилшуносликда прагматика, прагмалингвистика, лингвопрагматика йўналишларидаги изланишлар, шу билан бирга нутқий этикет бирликлари мавзуси бўйича тадқиқотлар учун манба ва назарий асос вазифасини бажаради. Тадқиқот ишида эришилган натижалар ва келтирилган хулосалар ҳар икки тилнинг прагматика соҳасида ҳамда этикет бирликларига оид бир қатор масалаларга ойдинлик киритади.

Тадқиқотнинг амалий аҳамияти мавзунинг чоғиштира услубда ўрганилиши нафақат бир миллат тилшунослиги, социологияси ва маданиятини чуқурроқ англашга, балки солиштирилаётган миллат тилининг ўзига хос томонлари ҳам инобатга олиниб, тилшунослар, хорижий тил ўқитувчилари, тил ўрганувчи хорижликлар, саёҳатчилар, қизиқувчилар учун муҳим социологик ва лингвистик манба бўлиб хизмат қила олади. Бу тадқиқот асосида тил ўрганувчилар, саёҳатчилар, дипломатлар учун муҳим бўлган нутқий этикет қоидалари бўйича қўлланма яратилиши иқтисодий, сиёсий, ижтимоий ҳамда маданий муносабатларда силлиқликни таъминлаши ва мазкур мавзунинг келажакда чуқурроқ тадқиқ этилишига асос бўлиб хизмат қилиши мумкин. Диссертациядаги хулосалар олий ўқув юртларида «Асосий ўрганилаётган тил (форс/ўзбек тили)», «Форс/ўзбек тили амалиёти», «Чоғиштира тилшунослик», «Форс/ўзбек тили нутқ маданияти» сингари фанлар ва махсус курсларни ўқитишда материал бўлиб хизмат қилиши билан белгиланади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Нутқий этикет бирликларининг лингвопрагматик тадқиқи (форс ва ўзбек тилидаги материаллар асосида) бўйича олинган натижалар асосида:

ўрта асрларда Эронда мулоқот одоби тамойилларининг идоравий ва ижтимоий мезонларга эга эканлиги тўғрисидаги илмий-назарий хулосалардан ОТ-Ф1-71 рақамли «Илк ва ўрта асрлар Марказий Осиё минтақасида этнолингвистик вазият» (2017-2020) мавзусидаги фундаментал лойиҳада фойдаланилган. (Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг, 2020 йил 17 мартдаги 89-03-1130-сон маълумотномаси). Натижада ўрта асрларда Эронда тил вазияти ва унинг ўзига хосликлари ҳамда ўша кезларда қўлланган идоравий этикет масалаларни очиқ беришга асос бўлган;

тадқиқотдаги жаҳон тилшунослигида нутқий этикет бирликлари (“politeness”)нинг илмий назарий асослари ва тамойилларига оид илмий хулосалардан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Миллатлараро муносабатлар ва хорижий мамлакатлар билан дўстлик алоқалари қўмитаси ҳамда Республика Тожикистон миллий маданий маркази томонидан ўтказилган «Тил миллат кўзгусидир» мавзусидаги анжуман

материалларида фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Тошкент шаҳар жамоат бирлашмаси Республика тожик миллий маданий марказининг 2019 йил 9 октябрдаги 01-73- сон маълумотномаси). Натижада Ўзбекистоннинг хорижий давлатлар билан иқтисодий, ижтимоий, сиёсий, маънавий, маданий истиқболларга эришишларига тадқиқот натижалари фойдали манбалардан бири бўлиб хизмат қилган;

форс ва ўзбек тилларида турли нутқий актларда нутқий этикет бирликларининг қўлланилиш стратегияларига доир илмий хулосалардан Ўзбекистон Миллий телерадиокомпанияси «Ёшлар» телерадиоканалида эфирга узатиладиган «Оқшомга қадар» дастури “Ёшлар меҳмонхонаси” эшиттиришларни тайёрлашда фойдаланилган. (Ўзбекистон Миллий телерадиокомпанияси «Ёшлар» телерадиоканалининг 2019 йил 12 ноябрдаги 14-03-392-сон маълумотномаси). Натижада радиоэшиттиришлар илмий-назарий маълумотлар билан бойитилиб, уларнинг илмий-маърифий савияси ошган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Тадқиқот натижалари 7 та илмий анжуманда, жумладан, 4 та халқаро ва 3 та республика илмий анжуманларида муҳокамадан ўтган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилиниши. Тадқиқот мавзуси бўйича 12 та илмий иш нашр этилган, Ўзбекистон республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрларда 5 та мақола, жумладан, 3 таси республика ва 2таси хорижий журналда чоп этилган.

Тадқиқотнинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация кириш, уч асосий боб, хулоса ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловадан иборат бўлиб, 181саҳифани ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Кириш қисмида мавзунинг долзарблиги ва зарурати асосланган, тадқиқотнинг мақсади, вазифалари, объекти, предмети ва методлари белгиланган, диссертациянинг Ўзбекистон Республикасифан ва технологияларни ривожлантиришнинг устувор йўналишларига мувофиқлиги аниқланган; тадқиқотнинг илмий янгилиги ва амалий натижалари баён этилган, тадқиқот натижаларининг ишончлилиги, уларнинг назарий ва амалий аҳамияти далилланган. Тадқиқот натижаларининг амалиётга жорий қилиниши, ишнинг апробацияси, натижалари, эълон қилинган ишлар ва диссертациянинг тузилиши, ҳажми бўйича маълумотлар келтирилган.

Диссертациянинг «**Нутқий этикет бирликларининг илмий-назарий аспектлари**»номли биринчи бобидажаҳон тилшунослигида нутқий этикет бирликлари (Politeness)нинг илмий назарий асослари ва тамойиллари,ўзбек нутқий этикет бирликларининг манбаси ва илмий-назарий асослари ҳамдафорсий таорифларнинг лингвомаданий хусусиятларитадқиқ қилинган. Нутқий этикет индивидуал маданият, қадриятларга кўра англашилувчи

тушунча бўлиб, давлатлар, халқлар ўртасидаги ўзаро алоқаларда хал қилувчи аҳамиятга эга бўлган омиллардан бирига айланмоқда. Шарқ, хусусан, япон, хитой тилшунослигида ўтган асрнинг йигирманчи йилларидан, ғарб тилшунослигида эса XX асрнинг иккинчи ярмидан бу масалага эътибор қаратилган.

Бу соҳадаги илк тадқиқотлар калифорниялик Р. Лакофф⁵, америкалик П. Браун, британиялик С. Левинсон⁶ ва Г. Лич⁷ ларга тегишлидир. Аммо Ирвинг Гоффман илк бор «фейс» (face) - «юзни йўқотиш», «юзни сақлаб қолиш» ва «уятли/ҳижолатли юзли бўлиш» каби истилоҳларни фанга киритди. «Face» (юз) биз ўзимизни бошқаларга қандай кўрсатишимиз инъикосидир⁸.

П. Браун ва С. Левинсонлар Э. Гоффманнинг назариясидаги «фейс» (face) – «хурмат» тушунчасини ривожлантириб, илк марта «позитив ва негатив фейс» терминларини фанга киритадилар.⁹ Уларнинг фикрича, нутқий этикет (politeness) икки эҳтиёжни ўз ичига олади. Негатив ўз-ўзини ҳурмат қилиш эҳтиёжи (negative self-respect needs) деганда босим ўтказилмасликка бўлган эҳтиёж тушунилади. Позитив ўз-ўзини ҳурмат қилиш эҳтиёжи (positive self-respect needs) деганда маъқулланишга бўлган эҳтиёж назарда тутилади¹⁰.

Г. Лич инглиз маданиятига асосланиб, нутқий этикетнинг олти тамойилини келтиради¹¹. Биз бу тамойилларни тушунишни енгиллаштириш мақсадида жадвал шаклида бердик:

Жадвал № 1

N	Қоида	Максималлаштири инг	Минималлаштири инг
1	<i>Одоб (Tact)</i>	Бошқалар учун фойда	Бошқалар учун захмат
2	<i>Олижаноблик (Generous ity)</i>	Ўзи учун захмат	Ўзи учун фойда
3	<i>Маъқулланиш (Approbation)</i>	Бошқаларга қаратилган мақтов	Бошқаларга қаратилган танқид
4	<i>Камтарлик (Modesty)</i>	Ўзини танқид қилиш	Ўзини мақташ
5	<i>Келишув (Agreement)</i>	Келишув	Келишмовчилик
6	<i>Ғамхўрлик (Sympathy)</i>	Ғамхўрлик	Лоқайдлик

Г. Лич этикет қоидаларига мулоқот усули ва бирликларни минималлаштириш, этикет қоидаларига мувофиқ бўлган мулоқот усули ва бирликларни максималлаштириш тамойилини илгари суради. Бу тамойил

⁵ Lakoff R. The logic of politeness: or minding your p's and q's // Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society, 1973. - P. 292-305.

⁶ Brown P., Levinson S. Universals in Language usage: Politeness phenomena. – London, 1978. – 345 p.

⁷ Leech G. Principles of Pragmatics. – London: Longman Publ., 1983. – 250 p.

⁸ Goffman E. International ritual: Essays in face-to-face behavior. – New York: Pantheon Books, 1967. - pp. 9-10.

⁹ Brown P., Levinson S. Universals in Language usage: Politeness phenomena. – London, 1978. – 345 p.

¹⁰ Brown P., Levinson S. Universals in Language usage: Politeness phenomena. – London, 1978. – 345 p.

¹¹ Leech G. Principles of Pragmatics. – London: Longman Publ., 1983. – 250 p.

ҳам инглиз менталитетидан келиб чиққан ҳолда тадқиқ этилган бўлиб, уни барча тилларга тўғри келувчи тамойил, деб бўлмайди. Масалан, «Sympathy» – «Ғамхўрлик» қоидасига кўра лоқайдликни минималлаштириш, ғамхўрликни максималлаштириш тамойили Узоқ Шарқ ва кўпгина ғарб мамлакатларида амал қилувчи «дахлсизлик» тамойили билан қарама-қарши келади.

П.Браун ва С.Левинсон, Р.Лакофф, Г.Лич ҳамда П.Грайс каби назариётчи олимлар ингари сурган нутқий этикет тамойилларини ўрганиб, ўзбек ва форс тилларидаги нутқий этикет бирликларини ўрганишда энг мақбул келадигани Браун ва Левинсон назарияси деб топилди ва форс ва ўзбек нутқи тадқиқига татбиқ этилди.

Нутқий этикет – ижтимоий феномен ҳамда кузатувчанлик асосида ўрганилиши ва тушунилиши мумкин. Масалан, рус ва бошқа Европа халқларида қўл бериб сўрашиш Японияда тушунмовчилик, ҳурматсизликни келтириб чиқарса, баъзи араб давлатларида эркакларнинг ўпиб кўришиши бошқа миллат вакиллари учун ғайриоддий кўринади. Янги Зеландияда кишилар саломлашганда бурун бурунга уруштирилиши, айрим шарқ халқларининг таъзим қилиши, тибетликларнинг саломлашиш тарикасида бир-бирларига тилларини чиқариб кўрсатишлари ҳам этикет қоидаларининг турфалигига мисолдир. Нутқий этикет бирликларининг лингвопрагматик жиҳатдан тадқиқи икки ёки ундан ортиқ халқнинг ўзаро бир-бирларининг маданияти, менталитети, эътиқоди, анъаналари, қадриятларини кенгрок англаш, мулоқотда прагматик хатоларга йўл қўйилмаслик, маданият тушунчалари ҳақидаги билимларни ошириш имкониятини кенгайтиради

Ўзбекнутқий этикет бирликларида Абу Райҳон Беруний¹², Абу Наср Фаробий¹³, Абу Абдуллоҳ ал-Хоразмий¹⁴, Кайковус¹⁵, Юсуф Хос Хожиб, Аҳмад Югнакий, Алишер Навоий¹⁶, Заҳириддин Муҳаммад Бобур¹⁷ каби мутафаккирлар ижодида нутқий этикет алоҳида илм ёки назария сифатида махсус ўрганилмаган бўлса-да, улар яратган турли соҳага оид асарларда бу масалага махсус боб ёки фасл ажратилганлигининг гувоҳи бўламиз.

Ўзбекистонда нутқий этикет масаласининг махсус тадқиқот объекти сифатида кун тартибига қўйилиши XX асрнинг охирларига тўғри келади. Э.Бегматов, С.Иномхўжаев, Ш.Искандарова, Ё.Тожиев, А.Арипова, Н.Маҳмудов, Р.Расулов, Қ.Мўйдинов, А.Мўминова¹⁸ сингари тадқиқотчилар

¹²Бируни А.Р. Избранные произведения. Геодезия. [Djv- 9.5M]. Исследование, перевод и примечания И.Г. Булгакова. Художник И. Икрамов. - Ташкент: Издательство «Фан» Узбекской ССР. Академия наук Узбекской ССР. Институт востоковедения им. Бируни, 1966. – Том 3. – 170 с.

¹³Абу Наср Фаробий. Фозил одамлар шаҳри. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2016. – 320 б.

¹⁴ Van Vloten. Mafatih al-olum. Abu Abdullah Mohammed ibn Ahmad ibn Yousof al-katib al-Khowarizmi. - Lugduri — Batavorum, 1895.

¹⁵ Кайковус Унсрулмаолий. Қобуснома. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси мабуотни қўллаб қувватловчи жамғарманинг “Истиқлол” ноширлик маркази, 1994. – Боб 7. – Б. 35-42.

¹⁶<https://saviya.uz/ijod/adabiyotshunoslik/alisher-navoiy/>

¹⁷Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. - Тошкент: Юлдузча, 1990.

¹⁸Бегматов Э. Нотиқнинг нодир бойлиги. –Тошкент: Ўзбекистон, 1980. – 40 б.; Ўринбоев Б., Солиев А. Нотиқлик маҳорати. –Тошкент: Ўқитувчи, 1984. – 104 б.; Искандарова Ш. Лексикани мазмуний майдон асосида ўрганиш муаммолари. – Тошкент : Фан, 1998. – 51 б.; Қўнғуров Р., Бегматов Э., Тожиев Ё. Нутқ маданияти ва услубият асослари. –Тошкент, 1992. – 160.; Искандарова Ш. Ўзбек нутқи одатининг мулоқот

илмий изланишлари ўзбек мулоқоти масалаларига бағишланган бўлиб, нутқ маданияти, нотиқлик санъати ва нотиқлик услуби қатори ўзбек нутқ маданияти соҳасининг ривожига ҳам сезиларли ҳисса қўшган. Ҳ.Ҳожиева¹⁹, С.Мўминов²⁰, Б.Рахматиллаева²¹, М.Саидхонов, М.Ҳакимов²² ишлари нутқ маданияти махсус тадқиқ этилган изланишлар сирасига киради. Ўзбек тилшунослигида илмий тадқиқотларда нутқий этикет бирликлари маъносини англатувчи хушмуомалалик, назокатлиликланинг ифодаланиши, мулоқот ҳулки бирликлари, этикет шакллари каби терминлар ўзбек тилшунослари томонидан қўлланилган, аммо нутқий этикет бирликлари термини кузатилмади; амалга оширилган илмий ишларда тадқиқ усули тавсифий, қиёсий, систем ёндашув, компонент ва контекстуал таҳлилларга асосланган.

Таориф²³лар форс тили ва маданиятининг «энг нозик нуқтаси»²⁴ ҳамда «ижтимоий муносабатлар модели»²⁵(الگوی ارتباط اجتماعی), деб эътироф этилади.

Ғарб назарияси таъсирида форс таорифларида ҳам фејс тушунчаси кириб келган бўлиб, инглиз тилида ёзилган манбалар face, форс тилида ёзилган манбаларда آبرو[aberu] термини билан ифода этилган. Фејс назарияси Эрон тилшунослигида нутқий этикет бирликлари ўрганилишида ҳамон янги ва батафсил тадқиқотларга муҳтож нуқта бўлиб қолмоқда.

«Нутқий этикет актларининг лингвопрагматик тадқиқи» номли иккинчи бобда форс ва ўзбек тилларидаги саломлашув, ҳайрлашув, мулозамат ҳамда мурожаат бирликлари лингвопрагматик чоғиштира таҳлил этилди.

Форс тилидаги صبح بخیر[sobx be xeʁr] хайрли тонг, ظهر بخیر[zohr be xeʁr]хайрли кун, عصر بخیر[asr be xeʁr]хайрли кеч сўзларининг ўзбек тилида ҳам *хайрли тонг*, *хайрли кун*, *хайрли кеч* каби кун қисмларини инобатга олиб қўлланилувчи эквивалентлари мавжуд. Аммо форс тилидаги мазкур

шакллари. Автореферат. – Самарқанд: 1993. – 25 б.; Жабборов Ж. Муомала маданияти 1997, Маҳмудов Н. Маърифат манзиллари. – Тошкент : Маънавият, 1999. – 64 б.; Бегматов Э. Олий таълим тизимида нутқ маданиятининг ўрни. –Тошкент: Ўзбекистон, 1999; Арипова А. Нотиқлик нутқининг лисоний-услубий воситалари. Автореферат. –Тошкент, 2002; Маҳмудов Н. Ўқитувчи нутқи маданияти. –Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2007. – 188 б.; Расулов Р., Гаюбова К., Мўйдинов Қ. Нутқ маданияти ва нотиқлик санъати. Ўқув қўлланма. – Тошкент, 2011. – 63 б.; А.Мўминова (2015) Ўзбек Нутқ этикети: “Сиз” ва “Сен”нинг ифодаланиши; Мўйдинов Қ. Ўзбек тили суд нутқи лексикаси. Диссертация. –Тошкент, 2019. – 142 б., Ҳакимов М. Ўзбек прагматингвистикаси асослари. – Тошкент: Академнашр, 2013. – 176 б.

¹⁹Ҳожиева Ҳ. Ўзбек тилида ҳурмат майдони ва унинг лисоний-нутқий хусусияти. – Самарқанд, 2001. – 130б.

²⁰Мўминов С. М.. Ўзбек мулоқот ҳулкининг ижтимоий-лисоний хусусиятлари. Диссертация. –Тошкент, 2000. – 235 б.

²¹Рахматиллаева Б.Х. Этикетные формы обращения и привлечения внимания в современном русском языке (в сопоставлении с узбекским). Автореферат. - Ташкент, 1992.-18 с.

²²Саидхонов М.М.. Новербал масалалар ва ўзбек тилида уларнинг ифодаланиши. Автореферат. – Тошкент, 1993. – 26б.

²³Қуронбеков А., Воҳидов А., Зияева Т. Форс тили дарслиги. – Тошкент: Мусиқа, 2006. – Б. 8. (ўзбек тилида “таориф” деб қайд этилган.)

²⁴Koutlaki S.The Persian system of politeness and concept of face, with some reference to EFL teaching to Iranian native speakers. - Cardiff, 2015. – 173 p.

Available at: <https://www.researchgate.net/publication/230613078>

²⁵Шайли Алирезай. Ежемесячный исследовательско-культурный журнал. Тегеран: общее управление по исследованию в радио. <https://ier.ut.ac.ir>

саломлашувлар позитив фейсни ифодаласа, ўзбек тилида бунда негатив фейс англашилади. Эрон маданиятида бу бирликларнинг қўлланилиши муносабатнинг яқинлиги, самимийликни ифодаласа, ўзбек тилида аксинча, бироз носамимийлик ва узоқроқ муносабатни билдириши ҳар икки тил вакиллари билан ўтказилган сўровномалар, жонли ва ёзма манбалар кузатуви натижасида аниқланди.

Ўзбек тилида саломлашганда мавқе ва ёш хусусиятлари ҳам алоҳида ўринга эга. Куннинг қайси қисми бўлишидан қатъий назар, учрашганда биринчи айтиладиган саломлашув бирлиги «*Ассалому алайкум*» ва унинг жавоби «*Ваалайкум ассалом*» ўзбек тилида негатив ва позитив феида бирдек қўлланилса, форс тилида арабчадан кириб келган мазкур салом-алик ибораси бироз муносабатлар жуда яқин эмаслигини кўрсатиб, негатив феисни намоён қилади.

Форсчада–Қандайсиз? (инглизчада: *How are you?*) ҳол-аҳвол сўраш саволининг қуйидагича кўринишлари сермахсул эканлиги аниқланди: چه خبر؟ / [Çe xəbəre] / [Çe xəbär] (сўзма-сўз: *Қандай хабар?*); چطور هستيد؟ / [Çetour hästid] (қандайсиз?); خوب هستيد؟ / [Xub hästid] (*Яхшимисиз?*); شما؟ / [Hale şoma] (*Аҳволингиз?*). Бу саволларга қатор нутқий этикет намоён бўлган бирликлар билан жавоб берилиши кўпгина хорижий тил вакилларига эриш ёки ғалати туюлса-да, у эронликлар нутқи гулдастаси, таориф форсийзабонларнинг ташриф қоғози деган, фикрга келдик.

Ҳол-аҳвол сўралганда қуйидагича жавоб берилишининг манбалар тадқиқи натижасида гувоҳи бўлдик: خدا رو شکر. [Xäbäre sälamäti, xoda ru şokr] *Соғ саломатмиз. Худога шукур.* Мазмунан нейтрал, саволга тўғридан тўғри жавоб деб айтиш мумкин. Албатта негатив феи акс этганини пайқаш мумкин.

Ўзбек тилида *Қандайсиз?* (инглизчада *How are you?*) маъносида: *Саломатмисиз? Соғлиқларингиз яхшими? Бардаммисиз? Бақувватмисиз? Эсон-омонмисиз? Чарчамасдан юрибсизми? Қалайсиз? Нима гаплар? Нима янгиликлар? Зўрмисиз? Яхшимисиз? Қалай энди? Қалайсиз? Ишларингиз яхшими? Ишлар қалай? Тузукмисиз? узоқроқ кўришмаганда: Бормисиз? Кўринмайсиз? 100\$ лик бўлиб!*²⁷ каби саволлар баъзан тартиб билан, баъзан кетма-кет берилади. Саволларнинг ҳаммасида қандайдир босим ва маъқулланишга бўлган эҳтиёж сезилади, уларда позитив феи аск этган, деб айтиш мумкин. Жавоб тариқасида: *Яхши раҳмат; Алҳамдулиллоҳ шукур; Худога шукур, раҳмат* ҳамда “унча янгилик йўқ” деган маънода қуйидагича ибораларни кузатамиз: *Юрибмизда бир панада; Раҳмат, секин; Юрибмиз секин; Тинчлик.* Бунда одоб қоидаларидан ташқари, ҳар икки мамлакатнинг дини бир бўлгани учун *Аллоҳга шукур, Алҳамдулиллоҳ* каби ислом билан боғлиқ жумлалар қўлланилиши диннинг нутқга бўлган таъсиридир.

²⁶ Afghari A., Karimnia A. A Contrastive Study of Four Cultural Differences in Everyday Conversation between English and Persian // Intercultural Communication Studies, 2007. - № 16. - P. 243-250.

²⁷ Googleform va DCT so'rovnomalari, intervyulari

Хайрлашув кишилар бир-бири билан яна кўришишга умид билдириш ва Худодан яхшилик тилаш билан боғлиқдир. Форс ва ўзбек тилларида хайрлашув бирликларини қўллашда позитив феяс етакчилик қилади.

Форс тилида нейтрал, жаҳон тилларидаги хайрлашув сўзига таржима бўла оладиган *خدا حافظ* [Xoda hafez] (маъноси «Худо асрасин!»)–*Хайр!* хайрлашув иборасидан ташқари қуйидагича таорифли бирликлар мавжуд:

با اجازه [Ba ejaze]²⁸–*Ижозатингиз билан, руҳсатингиз билан* –форс тилида ўртача расмий ва расмий мулоқотларда биринчи бўлиб хайрлашишни бошловчи суҳбатдош томонидан айтилади. Ўзбек тилида ҳам, худди шу бирликнинг норасмий ва расмий мулоқот учун «*Руҳсатингиз билан борайлик*», «*Майли, бизга энди руҳсат*» каби муқобиллари мавжуд.

Гендер хусусиятларига кўра, форс аёллари эркакларга караганда маданий мажбурият юзасидан нутқий этикет бирликларини қўллашлари жонли кузатув ва ёзишмалар орқали ҳам белгиланди. Хайрлашув ибораси *سلامت باشید* [Sālamāt bašid] *Саломат бўлинг!* асосан аёллар нутқига хос. *قربان* [Qorbane šoma] *қурбонингиз бўлай!* *فدات شوم* [Fedat šäväm] *Фидойингиз бўлай!* *بندہ* [Bānde] *қулингиз* каби ўзини пастга уриб, суҳбатдошни улуғлаш тамойили эркаклар нутқида кўпроқ кузатилди. Ўзбек тилида нутқий этикет бирликлари гендер жиҳатдан фарқланмаса-да, хайрлашув ибораси ортидан қўлланилган «эркалаш» (*айланай, гиргиттон, қоқиндиқ*) сўзлари аёллар нутқига хос.

Ўзбекистонда меҳмон бўлган хорижликлар билан ўтказган индивидуал интервьюмизда ўзбек мулозамати борасидаги объектив нигоҳ билан қаралган изоҳлар ҳам ўзбек тилидаги мулозамат нутқий этикет бирликларини ўрганиш учун манбалардан бири бўлди.

Ўзбекча мулозамат нутқий этикет бирликлари аксарият хорижликларда қуйидагича таассуротлар қолдиргани аниқланди:

а) Ижобий томондан:

-якин қариндошлар мурожаат шакллари билан ҳамсуҳбатни чақириш (ака, опа, болам, синглим, укам, акам, амаки, хола ва ҳ. к.);

-ўзини пастроқ, ҳамсуҳбат/меҳмонни улуғ тутиши (меҳмондорчиликда мезбон-ўзбек официантдек ўзини тутиши; мақтовга камтарлик билан жавоб бериши (мисол: -Жуда билимли инсонсиз! – Йўғе, ошириб юборяпсиз, ҳали кўп ўрганишимиз керак);

-якин муносабатли суҳбат (суҳбатдошни суҳбатга тортиш мақсадида турли саволлар бериш, турли мавзулардаги мулоқот).

б) Салбий томондан:

-меҳмонга босим ўтказиш (меҳмонга «олинг, олинг» деб кўп бор таомни таклиф қилиш);

-шахсий саволлар берилиши (Неча ёшсиз? Оилалимисиз? Нима иш қиласиз? Ойлик яхшими?);

²⁸ Corey M., Rachel S., Mark V., Claudia M. Ritualized Indirectness in Persian: taarof and related strategies of interpersonal management.– Maryland: University of Maryland. 2014. - 56 p.

-мавҳум таклиф ёки ваъда (таклифнинг рост ёки юзаки эканлигини аниқлаш мушкуллиги: «Юринг, бизникида меҳмон бўлинг», «Агар ёрдам керак бўлса, бемалол мурожаат қилинг» ва ҳ. к.)

Мисоллар:(1) A: همیشه مهربان و مفیدی! [Hamiše mehrābano mofidi] *Доим меҳрибон ва ёрдамга шайсиз*. B: ولی اینجوری هم نیست که میگی! [Merci. Vali injoriām nist ke migi] *Раҳмат, лекин сиз айтаётганчалик эмас*. (2) A: وای! [Vay! Emruz xeili xoştir şodi] *Вой, бунчалар гўзал бўлиб кетибсиз!*

B: نه بابا! خوشتیپ نیستم اثلاً. [Nä baba. Xoştir nistam äslän.] *Йўғ-эй, (Нималар деяпсиз) мен чиройли эмасман*.²⁹

Эрон нутқий маданиятида мақтов қабул қилгандан кейин сукут сақлаш, шунчаки жилмайиб қўйиш беодоблик, ҳурматсизлик саналади. Албатта мулозамат / мақтовга нисбатан ўзини паст тутиш тамойилига амал қилиб жавоб бериш кутилади. Ўзбек нутқий маданиятида ҳам айтишда амал қилади.

Ўзбек тилида «*Жуда чиройли бўлиб кетибсиз*» мақтовига «*Раҳмат, ўзингиз ҳам қолишмайсиз*» деган жавоб энг кўп кузатилиб, бунда форс тилидан фарқли равишда, ўз-ўзини пастга уриш эмас, мақтовга қарата «қайтариқ мақтов» билан жавоб бериш нутқий этикет анъанасига айланган деб топилди.

Ўзбек тилида қиз фарзанд/набирани «онам», «онажон» ва ўғил фарзанд/набирани «отам», «отажон» деб чақириш ҳолати форс нутқида ҳам учрайди ва бу фарзандни «эркалаб чақириш», «фарзанд билан илиқ муносабат»ни акс эттиради. M.: بابایی در را باز کن! [babaii, dārā baz kon] *Отам, эшикни оч*.³⁰

Эронликлар жиянларини «жиян» деб эмас, ўзларига берилган мурожаат шакли билан чақиришлари кузатувлар жараёнида ўзбек тилида учрамаган қизиқ ҳолатлар сирасига кирди. M., به من کمک کن! [xalejan, be mæn komäk kon]³¹ «Холажон, менга ёрдам бер.» Хола жиянига нисбатан خاله [xale] «хола» деб мурожаат қилмоқда.

Учинчи бобда «**Нутқий этикет бирликларининг қўлланиш стратегиялари ва лингвопрагматик хусусиятлари**» ўрганилиб, унда норасмий ва расмий мулоқот, ҳамда икки халқ вакиллари нутқий этикет бирликларининг қўлланилиш заруратига нисбатан муносабатлари таҳлил этилган.

Нутқий этикет бирликларини норасмий ва расмий нутқ вазиятларида стилистик таҳлил қилиш ва лингвопрагматик хусусиятларни ёритиш мақсадида 100 нафар эронлик, 100 нафар ўзбекистонлик иштирокчиларнинг норасмий нутқ вазиятлари бўлиши «меҳмоннавозлик» ва «табриклаш»

²⁹ Shahidi Pour V., Gholam Reza Zarei. Investigating the Use of Compliments and Compliment Responses in Persian: Effect of Educational Background // International Journal of Applied Linguistics & English Literature, 2017. - № 6-1.

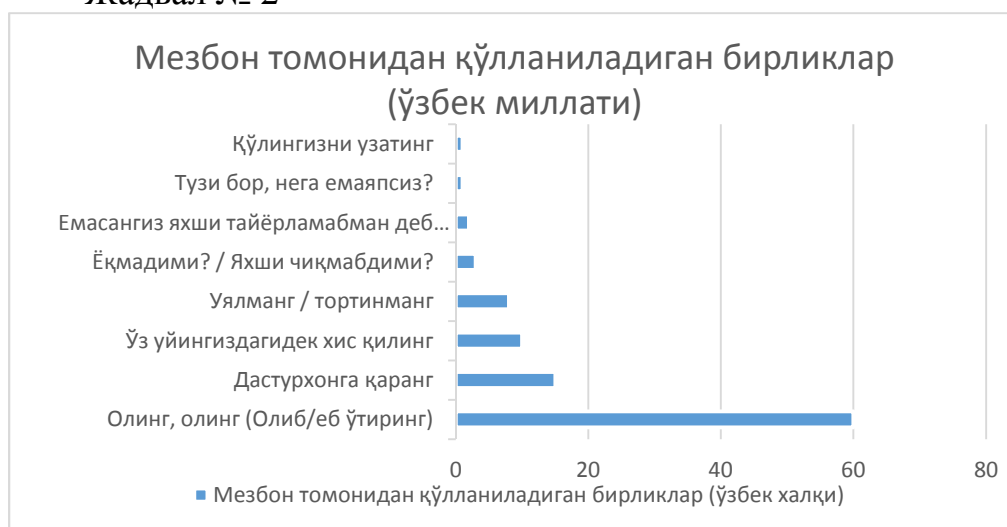
³⁰ Mohammad Aliakbari. The Realization of Address Terms in Modern Persian in Iran: A Sociolinguistic Study // Linguistik online, 2008. - № 35 (3). pp.3-12. <https://www.researchgate.net/publication/242764953>

³¹ Mohammad Aliakbari. The Realization of Address Terms in Modern Persian in Iran: A Sociolinguistic Study // Linguistik online, 2008. - № 35 (3). pp.3-12. <https://www.researchgate.net/publication/242764953>

мавзусида биз томондан тузилган 10 та саволдан иборат сўровномага берган ёзма жавоблари, forms.google.com иловасида яратилган сўровнома дастури³² натижалари, Эрон ва Ўзбекистон давлатларининг расмий вебсайтларида³³ жойлаштирилган расмий музокаралар видеокетма-кетликлари ҳамда дипломатик табрикномаларнинг оғзаки ва ёзма нутқдаги этикет бирликлари лингвопрагматик чоғиштирма аспектда тадқиқ қилинди, шунингдек, ўзбек ва форс тиллари вакилларининг нутқий этикет бирликлари (таорифлар)га бўлган муносабатлари интервью ва ижтимоий вебсайтлар³⁴ воситасида ўрганилди.

Норасмий мулоқотда турли нутқий вазиятларни (меҳмондўстлик, савдосотик, турли бошқа хизмат соҳаларида ва ҳ.к.) кузатилса-да, меҳмондўстлик ўзининг фарқли томонлари билан эътиборни ўзига тортади.

Жадвал № 2

Ўзбек нутқий этикетида меҳмондорчиликда тановул вақтида мезбон томонидан қўлланиладиган мулозамат бирликлар нисбати ва стратегияси: «Олинг, олинг» (60%) – *позитив этикет (таклиф қилиш)*; «Дастурхонга қаранг» (15%) – *позитив ва директивстратегияси (таклиф қилиш + императив оҳанг)*; «Ўз уйингиздагидек хис қилинг» (10%) – *позитив (тингловчини ҳис қилиш)*; «Уялманг» / «Тортинманг» (8%) – *позитив (тингловчининг ҳолатига ечим топиш)*; «Ёқмадимми?» (3%) – *негатив (савол бериш, ўзини ҳимоя қилиш)*.

Кам фоизни ташкил қилган «Емасангиз яхши тайёрламабман деб ўйлайман» / «Вой яхши чиқмабдимми? Емасангиз хафа бўламан» (2%) варианты асосан жиззахлик ва қашқадарёлик респондентлар томонидан белгиланган бўлиб *негатив (пессимист бўлиш)* этикет стратегиясига

³²https://docs.google.com/forms/d/1g1_xKwo_OxfYft9Ve95KwVKlhEJQkZG9Hy7rW_y9Ew/edit?usp=drive_web

³³<https://www.president.ir> (Эрон ислом республикаси президенти расмий вебсайти), <https://www.mfa.ir> (Эрон ислом республикаси ташқи ишлар вазирлиги расмий вебсайти), <https://www.president.uz> (Ўзбекистон республикаси президенти расмий вебсайти), <https://www.mfa.uz> (Ўзбекистон республикаси ташқи ишлар вазирлиги расмий вебсайти)

³⁴www.facebook.com, www.twitter.com, <http://hamsarekhoob.com/weblog/2/129499>, www.quora.com

тегишлидир. «Тузи бор, нега емаяпсиз?» *негатив стратегия* қўлланилган жавобни бухоролик кишилар 2 % улуш билан қайд этдилар.

Жадвал № 3

Эрон нуткидаги этикет бирликлар нисбати ҳамда стратегияси: **لطفاً** [lotfān befārmaiid] «Лутф қилинг, марҳамат» (66%) – *позитив этикет* (таклиф қилиш); [lotfān befārmaiid, ʔabele tāarof nist] «Лутф қилинг, марҳамат, таориф (тортинманг) қилманг!» (12%) – *позитив этикет* (таклиф ва сабабни кўрсатиш); [tāarof nākunid, xuneye xodetune] «Тортинманг, бу ўз уйингиз!» (11%) – *нодиректив* / (муболаға); [narahāt mišām āgār nāxorid mām in ʔāzara bāraʔe šoma roxtām] «Агар емасангиз хафа бўламан, буни сиз учун пиширганман!» (5%) – *позитив ва директив* (интонацияни ўзгартириш ва императив оҳангда гапириш). [narahāt mišām āgār nāxorid mām māxsuse šoma roxtām] «Агар емасангиз хафа бўламан, буни сиз учун пиширганман!» (4%) – *позитив ва директив* (интонацияни ўзгартириш ва императив оҳангда гапириш).

Меҳмонга «Олинг, олинг!» (لطفاً بفرماييد!) деб тахминан неча маротаба ундаш мумкин деган саволга, эронликлар ҳам, ўзбеклар ҳам (>90%) «кўп марта, керак бўлса 10 марта» вариантыни катта фоиз билан белгиладилар. «Фақат 1-2 марта айтаман, ейиш-емаслик меҳмоннинг танлови» деган вариантни Эроннинг баъзи чет элда яшовчи вакиллари, Ўзбекистонда эса Хоразм ва Қорақалпоғистон вилояти аҳолиси вакиллари танладилар, аммо бу икки гуруҳда ҳам нисбат кўрсаткичи <5% бўлди. хоразмликлар «Умуман «олинг» демайман» деган жавобни танладилар. Индивидуал интервьюлардан маълум бўлдики, агар Хоразмда «олинг» деб айтилса, «олинг, енг ва тезроқ кетинг» деган негатив коннотатив маъно ифодалагани учун бу бирлик мулозамат эмас, аксинча беҳурматлик сифатида қаралар экан. Қорақалпоғистонда бир мартадан кўп «олинг» деб ундаш меҳмонга ноқулай кайфият бериши, «мен сизнинг нима еяётганингизни кузатяпман, қараб ўтирибман» маъноси англашилиши маълум бўлди.

Расмий мулоқотда қўлланадиган этикет бирликлари тадқиқида Эрон Ислом Республикаси ва Ўзбекистон Республикаси давлат раҳбарлари нутқи

асос манба сифатида танланди. Икки давлат раҳбарлари томонидан қўлланган нутқий этикет бирликлари уларнинг халққа қилинган табриклари бўйича таҳлил этилди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти табриги.³⁵

Жадвал № 4

Мухтарамустоз ва мураббийлар!

Аввало, **сиз**, **азиз**ларни, таълим-тарбия соҳасида меҳнат қилаётган барча педагог ходимларни **Ўқитувчи** ва **мураббийлар** куни билан **чин қалбимдантабриклаб, энг эзгу тилакларимни изҳор этаман.....** Ушбу **қутлуғ айёмда** барчамиз бизга илм ўргатган, ҳаёт сабоғини берган **жонқуяр, фидойи ўқитувчи ва домлаларимизгачукўр ҳурмат бажо келтириб, чин дилдан таъзим қиламиз.....** Ҳақиқатан ҳам, **ўзининг кўз нури, қалб кўри, бутун борлиғини ёш авлод тарбиясига бахш этадиган** ўқитувчи ва мураббийлар **меҳнати, жасорати** ҳар қандай юксак баҳоларга муносибдир.....

Қадрли юртдошлар!.....

Азиз ва мухтарам устозлар..... **сизлар** каби **фидойи** инсонлар, келажак бунёдкорлариғаҳар қанча **тахсин ва тасаннолар айтсак, арзийди.....** Сизларни **Ўқитувчи** ва **мураббийлар** куни билан **яна бир бор табриклаб, барчангизга сиҳат-саломатлик, шарафли ва масъулиятли фаолиятингизда катта муваффақиятлар, хонадонларингизга файзу барака тилайман.**

Шавкат МИРЗИЁЕВ,

Ўзбекистон республикаси президенти

Эрон Ислом Республикаси президенти табриги:

Жадвал № 5

بسم الله الرحمن الرحيم

دوازدهم اردیبهشت ماه، روز ستایش دانایی، روشنائی، شکوفایی و تعالی است. این روز ارزشمند به جای تمامی ملت فرهیخته و فرهنگ آفرین ایران، به ویژه ترویج دهندگان دانش و بینش مبارک باد بسی افتخار و سرافرازی است که ایرانیان از سپیده دم تاریخ تمدن، با منش اعتدال و خردورزی پیرچمدار فرهنگ و گسترش آن در پهنه گیتی بوده اند.

با گرامیداشت یاد و خاطره استاد شهید آیت الله مرتضی مطهری معلم بزرگ مدرسه انقلاب اسلامی، امیدوارم پیشقر عرصه علم و دانایی بیش از پیش بستر رشد خرد و اعتدال اندیشه را برای نوجویان و نسل های ایران عزیز فراهم کنند. توفیق همه تلاشگران عرصه تعلیم و تربیت در این مسیر دشوار و امیدبخش را، از خداوند بزرگ مسألت دارم

حسن روحانی

رئیس جمهوری اسلامی ایران

Ўзбекистон Президентининг табрик нутқи қуйидаги қисмлардан иборатлиги кузатилди: Эҳтиромли мурожаат – II шахсга мурожаат – табрик+ тилак – ўқитувчига таъриф + ўқитувчи меҳнатини қадрлаш - ўқитувчига

³⁵<https://uza.uz/oz/politics/zbekiston-ituvchi-va-murabbiylariga-bayram-tabrigi-28-09-2019>

таъриф + ўқитувчи меҳнатини ижобий баҳолаш - Эҳтиромли мурожаат – Юртда бўлаётган тараққиёт мисоллари - Эҳтиромли мурожаат - ўқитувчига таъриф + ўқитувчи меҳнатини қадрлаш –табрик – тилак.

Эрон президентининг табрик нутқи қуйидаги қисмлардан иборатлиги белгиланди: Аллоҳ номи билан бошлаш – кунга таъриф – Эрон миллатига таъриф / муболағали мақтов – Оятуллоҳ Ҳумайнини ёдга олиш – ўқитувчиларга таъриф –тилак билдириш.

Ўзбекистон Президентининг табрик нутқи қуйидаги қисмлардан иборатлиги кузатилди: Эҳтиромли мурожаат – II шахсга мурожаат – табрик+ тилак – ўқитувчига таъриф + ўқитувчи меҳнатини қадрлаш - ўқитувчига таъриф + ўқитувчи меҳнатини ижобий баҳолаш - Эҳтиромли мурожаат – Юртда бўлаётган тараққиёт мисоллари - Эҳтиромли мурожаат - ўқитувчига таъриф + ўқитувчи меҳнатини қадрлаш –табрик – тилак.

Ўзбек менталитетида нутқий этикет бирликлари ижтимоий ҳаётнинг ажралмас қисми эканлиги респондентлар (48 та эркак, 52 та аёл) жавоблари асносида ҳам таъкидланди. Таорифларни қўллаш тамойилларига эркаклар муносабати 50% га яқини ижобий, 40%га яқини нейтрал ва 10% атрофидаги иштирокчилар салбий муносабат билдирдилар.

Аёллар муносабати ўрганилганда 60% дан ортиқ (айниқса уй бекалари) иштирокчилар ижобий, 25% нейтрал, 15% га яқин респондентлар салбий муносабат билдирдилар. Ўзбек нутқий этикет бирликларининг зарурлигига салбий муносабат билдирганларни ёшлар (18-24 ёш), ёш келинлар, ўқимишлилар ташкил этди. Мисол: «Жуда керак-да. Кимдир мулозамат қилиб турмаса меҳмонга борсам оч қолиб кетаман-ку» (41 ёш, эркак).

Эронда эркаклар таорифни гўзал хулқни ифода этгани учун муҳим деб ҳисобласалар, аёллар таорифга нисбатан салбий фикрларни кўпроқ билдирдилар. Улардан бирини мисол тариқасида келтирамиз:

Жадвал № 6

من واقعا بدم میاد خانوما الکی عزیزم و قربونت برم و ...از این واژه‌ها رو برای
هرکسی به کار میرن

جز همسر و فرزندان و نزدیکان مثل پدر و مادر بنظرم بکار بردن این واژه‌ها خیلی لوس
و زنندس چون یجور دروغ گفتن مثلا هیچوقت خانوم همسایه عزیز ادم نیست

یا اینکه به اقایون نامحرم دایم بگیم جانم جانم

«Менга аёлларнинг «азизим», «қурбонингиз бўлай» деган беҳуда гапларни айтишлари умуман ёқмайди. Бундай сўзларни ҳар кимга қўллайверади. Турмуш ўртоқ, фарзандлар, ота-она каби яқин одамлардан бошқа кишиларга бундай ибораларни қўллаш, фикримча, айёрона ўзини кўрсатиш, ёқимсиз ҳолат ва ёлғон гап билан тенг. Масалан, қўшни аёл сиз

учун ҳеч вақт азиз бўлмайди. Ёки номахрам эркакларга «жоним, жоним» дейиш нимаси.»³⁶ (Аёл, 35 ёш)

Эронлик аксарият ёши улуғ респондентлар таорифни «мулоқот учун керакли восита» деб тавсифладилар. Катта ёшли иштирокчиларнинг фикрича «таориф суҳбатга эмоционал бўёқдорлик бахш этади ҳамда яхши хулқ-атворга эга эканликни намоён қилади.»³⁷ Чет давлатларда яшаётган эронликлар билан кечган суҳбатда катта ёшли бўлган эронликлар таорифни сақлаб қолишга ҳаракат қилиш зарур деб ҳисобласалар, ўрта ёш ва ёш эронликлар таориф маданиятини асраш ҳақида жиддий фикр билдирмаганлар.

ХУЛОСА

1. Ғарб назариётчиларининг мавзуга оид тадқиқотларида нутқий этикет бирликлари -“Politeness” ва улар назарда тутган нутқий вазиятларни FTA (face threatening acts- фејсга таҳдид солувчи ҳаракатлар) ва FSA (Face saving acts- фејсни сақловчи ҳаракатлар) гуруҳларга ажратиб ўрганилди. FSAда келишувга интилиш, норозиликдан қочиш, сабаб кўрсатиш, тингловчи ҳолатини инобатга олишни ифодаловчи бирликларнинг фаол эканлиги аниқланди. FTA ни ифодалаган нутқий этикет бирликлари, яъни сайқаллаш, мавҳумлик, сўзловчи ва тингловчи имперсонализацияси қоидалари тадқиқ этилди.

2. Ўзбек тилшунослигида нутқий этикет бирликлари XX асрнинг сўнгги чорагида диққат қаратилган, унинг морфологик, структур-семантик, гендерологик жиҳатлари тадқиқ этилди, мавжуд ишларда асосий урғу бадиий асарлардаги нутқий этикет бирликлари қаратилганлиги ва Эрон тилшунослигида ҳам “таориф” жуда қадимдан қўлланса-да, уларни махсус ўрганиш XX асрнинг иккинчидан ярмидан бошланганлиги ҳамда ҳар икки тилда ҳам чуқур прагматик таҳлиллар четлаб ўтилганлиги ойдинлашди.

3. Ўзбек ва форс тилларидаги саломлашув, хайрлашув, мурожаат шакллари, мулозамат ва илтифот бирликлари ўрганилди. Нутқ актлари ва турлари, сўзлаш мақсади, суҳбат олиб бориш қоидалари; нутқий этикетнинг аҳамиятли томонлари, мавҳумлаштирилган фикр, қочирик, кўчирма нутқий актлар, дискурс масалалари интервью, сўровнома ва жонли кузатув, интернет мулоқот ва кино материаллари асосида таҳлил қилинди.

4. Кўрсатиб ўтилган барча нутқий актларда ҳар иккала миллатнинг ўзига хос менталитети, нутқ одоби, маданияти, диний қадриятлари акс этиши кузатилди. Нутқ актларининг ижроси жараёнида новербал ҳаракатлар, оҳанг, овоз тембри каби жиҳатлар ҳам эътиборга олиниши ойдинлашди.

5. Форс ва ўзбек миллатда норасмий мулоқот пайтида нутқий этикет бирликларининг қўлланиш стратегиялари (директив, позитив этикет, негатив, нодиректив) бўйича форс ва ўзбекларга доир меҳмондўстлик, совға улашиш

³⁶ www.quora.com/taarof

³⁷ <http://hamsarekhoob.com/weblog/2/129499>

билан боғлиқ нутқий вазиятлар лингвопрагматик жиҳатдан таҳлил қилинди; меҳмондорчилик, совға бериш ва совға алмашиш жараёни, расмий нутқда икки давлат раҳбарлари табрик нутқи ҳамда икки халқнинг нутқий этикет бирликларига бўлган муносабатлари ашёвий материаллар мисолида тадқиқ этилди.

6. Ўзбекча форс меҳманнавозлигида таклиф, тингловчини улуғлаш орқали билан позитив, қаршилиш кўрсатиш, тавтологияларни қўллаш ёрдамида нодиректив ҳамда позитив, ва форс тилида қаршилиш кўрсатиш, метафора, муболаға, тавтологияларни қўллаш билан нодиректив, шунингдек, позитив ва негатив стратегиялар воқеаланиши аниқланди. Ҳар иккала миллатга хос меҳманнавозлик жараёнида диний мазмундаги дуолар, тилакларни англатувчи бирликларнинг фаол қўлланиши яққол ажралиб туради.

7. Совға бериш ва совға олиш маданиятида ҳар икки миллат ҳам совғалар муайян байрам ва тадбирлар, шунингдек, шунчаки бесабаб берилиши, совға берувчи ўз совғасини паст даражада кўрсатиши ва совға олувчини улуғлаши, совға олувчи одоб юзасидан совғани “рад” этиши; форс нутқий этикетида совға олиш ва бериш ҳолатида негатив ва позитив, ўзбек нутқий этикетида негатив, позитив, директив ва нодиректив стратегияларининг етакчилик қилиши аниқ бўлди.

8. Ўзбекистон раҳбарининг табрик нутқида эҳтиром англатувчи сўзлар (мухтарам, қадрли, азиз) ва мурожаат бирликлари (Сиз азизлар, Мухтарам юртдошлар, қадрдонларим) нисбатан кўплиги, халқни улуғлаш; Эрон раҳбарининг нутқи эса Бисмиллаҳир Раҳмонир Раҳийм” بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (“Меҳрибон ва раҳмли Аллоҳ номи билан”) билан бошланиши зарурий эканлиги, марҳум шахс ёдга олиниши, ўтмиш тарихини шарафлашга эътибор қаратилиши кузатилди.

9. Расмий нутқда форс тилида нодиректив, позитив, негатив, директив, ўзбекча нутқда асосан позитив стратегиялари етакчилик қилиши далилланди.

10. Оғзаки сўровнома натижаси ўзбек тилида нутқий этикет бирликларининг кўпроқ аёллар, форс тилида аксинча, эркалар нутқида ишлатилишини кўрсатди. Нутқий этикет бирликларига ёш эронликлар ёшлар ва аёллар ва мухожир эронликлар томонидан маданиятдаги салбий ҳолат сифатида қаралиши, ўзбек халқида бу ҳолатга асосан ижобий, қисман салбий қаралиши аниқланди.

11. Лингвопрагматика доирасида тадқиқ қилинадиган нутқий этикет бирликлари маданиятлараро алоқаларни ривожлантириш, миллатлар менталитетини тўғри англаш, муайян миллатнинг тили, ижтимоий турмуш тарзи ва маданиятини чуқурроқ ўрганишда муҳим илмий ва амалий аҳамият касб этади.

**ONE-TIME SCIENTIFIC COUNCIL AWARDING SCIENTIFIC DEGREES
DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 AT TASHKENT STATE UNIVERSITY OF
UZBEK LANGUAGE AND LITERATURE NAMED AFTER
ALISHER NAVOI**

**TASHKENT STATE UNIVERSITY OF UZBEK LANGUAGE AND
LITERATURE**

TURDIEVA KHULKAR KOMILOVNA

**LINGUAPRAGMATIC STUDY OF THE SPEECH ETIQUETTE UNITS
(BASED ON PERSIAN AND UZBEK MATERIALS)**

10.00.06 – Comparative Literature, Comparative Linguistics and Translation Studies

**DISSERTATION ABSTRACT
OF THE DOCTOR OF PHILOSOPHY (PHD) ON PHILOLOGICAL SCIENCES**

Tashkent – 2020

The theme of doctoral (PHD) thesis was registered by the Supreme Attestation Commission at the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan under B.2019.3.PHD/Fil997.

Doctoral thesis was completed at the Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi.

Dissertation abstract is placed on the web site of the Scientific Council (www.navoiy-uni.uz) and educational informational portal of «Ziyonet» (www.ziyonet.uz) in three languages (Uzbek, English and Russian (resume)).

Scientific advisor:

Sotiboldiyeva Sarvinoz Ruziyevna

Doctor of Philological Sciences, Professor

Official opponents:

Alimuhamedov Rihsitilla Abdurashidovich

Doctor of Philological Sciences

Hakimov Muhammad Hojakhonovich

Doctor of Philological Sciences, Professor

Leading organization:

Institute of Uzbek language, literature and folklore of the Uzbekistan Academy of Sciences

Dissertation defense will be held at the meeting of the One-Time Scientific Council DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 at Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi on _____ at _____. (Address: 100100, Tashkent, Yakkasaray district, Yusuf Khos Hojib street, 103) Tel.: (99871) 281-42-44; fax: (99871) 281-42-44, (www.navoiy-uni.uz).

The dissertation can be found at the Information Resource Center of Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi (registered by _____). (Address: 100100, Tashkent, Yakkasaray district, Yusuf Khos Hojib Street, 103. Tel.: (99871) 281-42-44; fax: (99871) 281-42-44, (www.navoiy-uni.uz).

Dissertation abstract was distributed in 2020 «____» _____.
(Digital Registry note № _____ in 2020 «____» _____).

Sh. S. Sirojiddinov

Chairman of the One-time Scientific
Council awarding Scientific degrees,
Doctor of Philological Sciences, Professor

Pardayev Q.

Scientific Secretary of the One-Time Scientific
Council awarding Scientific degrees,
Doctor of Philological Sciences

Dadaboyev H.

Vice Chairman of the Scientific Seminar at the
One-Time Scientific Council awarding Scientific degrees,
Doctor of Philological Sciences, Professor

INTRODUCTION (annotation of doctoral thesis)

The actuality and purpose of research. In the world linguistics the research of speech etiquette units in pragma-linguistics is a hot topic as this study plays an important role to investigate and define the special features of politeness in cross-cultural communication. In particular, studying “Principles of Politeness” of each certain language, investigating their specific points, discovering the similarities and differences in lingua-pragmatic aspect based on comparative method takes a significant part in successful social, political-diplomatic, economic, cultural, tourism connections among the various nations.

In the early XX century “Politeness” principles and “Face” theories were risen as a research problem in Western and Far Eastern linguistics with the purpose to solve the situations where pragmatic failure and pragmatic transfer occur in inter-cultural communication. Studying two or more languages’ speech etiquette units comparatively is one of the important directions of pragma-linguistics.

The reforms carrying out in our country is also affecting the development of linguistics remarkably. There are huge of opportunities to research the speech units in various cultures relatively and comparatively and there are wide chances to explore the international relations development and nations’ mutual influencing features in scientific way based on those research results. “...to establish inter-religious and inter-civilizational communication internationally...education and enlightenment must be tool to fight against barbarism, youth must be educated capturing humanity ideas, national pride and delight”³⁸. Based on the fifth direction named “Ensuring security, interethnic harmony and religious tolerance, pursuing a well-thought-out, mutually beneficial and practical foreign policy”³⁹ of Uzbekistan's Development Strategy, the tasks such as providing security, stability and establishing atmosphere of interethnic harmony have been holding dominant role as an important strategic direction in our country. Following this, huge of opportunities to improve and expand the scope of scientific research works in the sphere of linguistics either. From this point of view, the research of speech etiquette units (Verbal Politeness) in Persian and Uzbek languages can contribute and discover as well as solve the vital and actual issues not only in social communication, but also political-diplomatic relations.

This dissertation contributes in particular level in accomplishing the tasks noted in the Decree and Resolutions of the President of the Republic of Uzbekistan, "On the Action Strategy for further development of the Republic of Uzbekistan" dated on February 7, 2017 No. PD-4947; "On measures to improve the activities of the Academy of Sciences, organizing, managing and funding the research" dated on February 17, 2017, No. PR-2789; "On measures to develop the system of

³⁸ Мирзиёев Ш. Адабиёт ва санъат, маданиятни ривожлантириш – халқимиз маънавий оламини юксалтиришнинг мустаҳкам пойдеворидир. Ўзбекистон ижодкор зиёлилари вакиллари билан учрашувдаги маърузаси // Халқ сўзи. – 2017 йил. 4 август.

³⁹ Ўзбекистон Республикаси президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони // Халқ сўзи, № 28. - 2017 йил. 18 февраль.

higher education" dated on April 20, 2017, No. PR-2909 and the tasks remarked in other normative legal documents.

Relevance of research with the science and technology development priorities of the Republic. This research was conducted in accordance with the priority direction of Republic Science and Technology Development named "Formation and implementation of the system of innovative ideas in the social, legal, economic, cultural, spiritual and educational development of informed society and a democratic state".

Conceptual framework and review of related literature. "Speech etiquette units" (Verbal Politeness) have been studying as a hot topic since 20th of XX century in Japanese and Chinese linguistics. It started to be investigated by linguistics, sociologist and philosophers in worldwide level from 60th of XX century as an actual issue a heated topic. Irving Goffman (Canadian scholar) was the first to propose and introduce the "Face" concept. As he states "Face is the image that we present of ourselves to others. Robin Lakoff (Californian) invented a Theory of Politeness in Europe. P. Brown (American) and S. Levinson (British) developed universal principles of Politeness. Furthermore, the world researchers such as Grice P., Thomas J., Leech G., Wierzbicka A., Fraser B., Culpeper J., Lachenicht Lance G., Martin J., Sifianou M., Oatey H., Watts R., Japanese linguists: Ide S., Mao L., Matsumoto Y., Fukushima S., Sanada S., Kitamura N., Masaki Ono and Russian researchers: Larina T., Shukin A., Romanova I. have presented significant results of their investigations related to Politeness conception.⁴⁰

⁴⁰ Goffman I. International ritual: Essays in face-to-face behavior. – New York: Pantheon Books, 1967. – pp. 9-10.; Lakoff R. The logic of politeness: or minding your p's and q's//Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society, 1973. – pp. 292-305.; Brown P., & Levinson S. Universals in Language usage: Politeness phenomena. – London, 1978. Grice P. Studies in the Way of Words. – Cambridge: Harvard University Press, 1989.; Thomas J. Cross-cultural Pragmatic Failure. – California: Applied Linguistics, 1983. – №. 4(2). – pp. 112.; Wierzbicka A. Different cultures, different languages, different speech acts: Polish vs. English//Journal of Pragmatics. 1985. – № 9. – pp. 145-178.; Fraser B. Perspectives on Politeness // Journal of Pragmatics, 1990. – № 14. – pp. 219-236.; Lachenicht Lance G. Aggravating language. A study of abusive and insulting language//Papers in Linguistics: International Journal in Human Communication, 1980. – № 13(4). – pp. 607–687. Joos M. The Five Clocks. – Bloomington: Indiana University Research Center, 1962.; 120.; Sifianou M. Off-record indirectness and the notion of imposition // Multilingua 1993. – № 12-1, – pp. 69-79.; Oatey H. Culturally Speaking: Culture, Communication and Politeness Theory // Continuum. – London, 2008. – № 2. – pp. 20-27.; Watts R. J., Politeness: Key Topics in Sociolinguistics, repr. ed.- Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – pp. 36-38.; Ide S. Formal forms and discernment: Two neglected aspects of linguistic politeness // Multilingua. – Sydney, 1989. – № 8(2/3). – pp. 223-248.; Mao L. Beyond politeness theory: 'Face' revisited and renewed // Journal of Pragmatics, 1994. – № 21. – pp. 451-486.; Matsumoto Y. Re-examination of the universality of face: Politeness phenomena in Japanese//Journal of Pragmatics. – Amsterdam, 1988. – № 12. – pp. 403-426.; Hill B., Ide S., Ikuta S., Kawasaki A., & Ogino T. Universals of linguistics politeness: Quantitative evidence from Japanese and American English//Journal of Pragmatics. – Amsterdam, 1986. – № 10(3). – pp. 347-371.; Fukushima S. and Iwata Y. Politeness in English//JALT Journal, – Japan, 1985. -Volume 7. – № 1. – P.5.; Sanada S. The dynamics of honorific behavior in a rural community in Japan. Multilingual-Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication, 12(1), Tokyo: 1993. pp.81-94. Kitamura N. Adapting Brown and Levinson's 'Politeness' Theory to the Analysis of Casual conversation. // Proceedings of ALS2k. The 2000 Conference of the Australian Linguistic Society. 2017.; Tsujimura T. Nihongo no kōgo no kōzō to tokushoku, In S. Ōno & T. Shibata (Eds.), Iwanami Kōza Nihongo 4: Kōgo. – Tokyo: Iwanami Shoten, 1977. – pp. 45-94.; 小野正樹. 日本語教育原論. 日本語の敬語の変化. 筑波大学. 2016年12月14日.; 小野正樹/編 李奇楠/編. 言語の主観性 認知とポライトネスの接点. 2016年6月.; Ларина Т. В. Категория вежливости и стиль коммуникации: Сопоставление английской и русских лингвокультурных традиций. – Москва: Рукописные памятники Древней Руси, 2009. – С. 136.; Щукин А. Н. Методика обучения речевому общению на иностранном языке: учеб. пособие для преподавателей и

Koutlaki S., Sahragard R., Hodge S., Assadi R., Hillmann M., Beeman O., Rafie A., Asdjodi M., Akbari Z., Eslami R., Sharifian F., Aliakbari M., Saberi K., Keshavarz M., Nanbakhsh G., Ahmadi Z., Corey M. And others' works conducted on Persian Politeness were observed and overviewed.⁴¹

Uzbek linguists such as Gulomov A., Rahmatullaev Sh., Nazarov K., Hojiev A., Usmonov S., Kongurov R., Tojiev Y., Ikromova R., Zikrillaev G., Yusupov B., Muminov S., Begmatov E., Kudratov T., Mahmudov N., Urinboev B., Aripova A., Rasulov R., Moydinov K., Hojieva Kh., Sodikova Sh., Rahmatillaeva B., Saidkhonov M. and so forth dedicated own researches to Speech etiquette, Speech behavior.⁴²

студентовязыковых вузов – Москва: Икар, 2011. – 454 с.; Романова И. А. Словарь. Культура речевого общения: этика, прагматика, психология. – Москва: Наука, 2009. – 304 с.

⁴¹Koutlaki S. The Persian system of politeness and concept of face, with some reference to EFL teaching to Iranian native speakers. - Cardiff, 2015. <https://www.researchgate.net/publication/230613078>; R.Sahragard. A cultural script analysis of a politeness feature in Persian. Proceeding of the 8th Pall conference in Japan. -2004. pp.399-423.; Hodge C. Some aspects of Persian style // Language, vol. 33. 1957. - pp. 335-369.; Assadi R. Deference: Persian style // Anthropological linguistics, 1980. - volume 22. - pp. 221-224.; Hillmann M.C. Language and social distinctions in Iran. In M. Bonine and N.R.Keddie (eds), Modern Iran: Te Dialectics of Continuity and Change. - Albany: State University of New York Press, 1981. - pp. 327–340.; Beeman W.O. Language, status and power in Iran. - Bloomington: Indiana Univeristy Press, 1986.; Raffie A. Variables of communicative incompetence in the performance of Iranian learners of English and English learners of Persian. Phd thesis. – London: University of London, 1992.; Asdjodi M. A comparison between ta'arof in Persian and limao in Chinese // International Journal of the Sociology of Language. – Germany, 2001. - № 148. - pp.71-92.; Akbari Z. The Realization of Politeness Principles in Persian. - Isfahan, 2002.; Eslami R.Z. Face-keeping strategies in reaction to complaints: English and Persian//Journal of Asian Pacific Communication, 2004. - №14 (1). - pp. 179–195.; Sharifian F. Cultural schemas and intercultural communication: A study of Persian. In J. Leigh and E. Loo (eds), Outer Limits: A Reader in Communication and Behavior across Cultures. - Melbourne: Language Australia, 2004. - pp. 119–139.; Saberi K. Routine Politeness Formulae in Persian: A Socio-Lexical Analysis of Greetings, Leavetaking, Apologizing, Thanking and Requesting. Ph.D. thesis. – Christchurch: University of Canterbury, 2012. - 314p.; Keshavarz M.H. The role of social context, intimacy, and distance in the choice of forms of address // International Journal of the Sociology of Language, 2001. - № 148. - pp. 5–18.; Nanbakhsh G. Persian Address Pronouns and Politeness in Interaction. Ph.D. dissertation. – Edinburgh: University of Edinburgh, 2011.; Ахмади З. Вежливость и понятие «Таароф» в иранской культуре // Наука и Школа, 2014. – № 3. – С. 102–106.; Corey M., Rachel S., Mark V., Claudia M. Ritualized Indirectness in Persian: taarof and related strategies of interpersonal management.– Maryland: University of Maryland. 2014. - 56 p.

⁴²Гуломов З. Ўзбек тилида кўплик категорияси. – Тошкент, 1944. – Б. 56.; Раҳматуллаев Ш. Хурмат формаси // Ўзбек тили ва адабиёти.– Т., 1973. №1. – Б.28–30.; Назаров К. Притяжательные аффиксы узбекских народных говорах: Диссертация. – Тошкент, 1963.; Ҳожиёв А. Ҳозирги ўзбек тилида форма ясалиши. – Тошкент: Ўқитувчи, 1979. – 26 б.; Усмонов С. Ўзбек тилида сўзларнинг грамматик формалари // Низомий номидаги ТДПИ илмий асарлар. – Тошкент, 1964. – Б. 126–127.; Қўнғуров Р., Бегматов Э., Тожиев Ё. Нутқ маданияти ва услубият асослари. –Тошкент, 1992.- 160 б.; Қудратов Т. Нутқ маданияти асослари. –Тошкент: Ўқитувчи, 1993. – 160 б.; Тожиев Ё. Ўзбек тили морфемикаси. – Тошкент: ТошДУ, 1992. 68 б.; Икромов Р. Ўзбек тилида отларнинг синтетик, аналитик ва функционал формалари. – Тошкент: Фан, 1985. - 120 б.; Зикриллаев Ғ. Феълнинг шахс, сон ва хурмат категориялари системаси. – Тошкент: Фан, 1990. – 111 б.; Юсупов Б. Местоимения в староузбекском литературном языке (XV-XVII вв.). – Ташкент: Фан, 1991. –147 с.; Мўминов С. Ўзбек мулоқот ҳулқининг ижтимоий-лисоний хусусиятлари. Диссертация. –Тошкент, 2000. – 235б.; Ҳожиёва Ҳ. Ўзбек тилида хурмат майдони ва унинг лисоний-нутқий хусусияти. Диссертация. – Самарқанд, 2001. – 130 б.; Содикова Ш. Ўзбек тилида хурмат маъносининг ифодаланиш усуллари. Диссертация. – Тошкент, 2008. – 142 б.; Бегматов Э. Нотикнинг нодир бойлиги. –Тошкент: Ўзбекистон, 1980.- 40 б.; Иномхўжаев С. Нотиклик санъати асослари. –Тошкент: Ўқитувчи, 1982.; Ўринбоев Б., Солиев А. Нотиклик маҳорати. –Тошкент: Ўқитувчи, 1984.- 104 б.; Искандарова Ш. Ўзбек нутқи одатининг мулоқот шакллари. Автореферат. – Самарқанд: 1993. – 25 б.; Маҳмудов Н. Маърифат манзиллари.– Тошкент : Маънавият, 1999. – 64 б.; Бегматов Э. Олий таълим тизимида нутқ маданиятининг ўрни. –Тошкент: Ўзбекистон, 1999.; Арипова А. Нотиклик нутқининг лисоний-услубий воситалари. Автореферат. –Тошкент, 2002.; Маҳмудов Н. Ўқитувчи нутқи маданияти. –Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2007. – 188 б.; Расулов Р., Гаюбова К., Мўйдинов Қ. Нутқ маданияти ва нотиклик санъати. Ўқув қўлланма. – Тошкент, 2011. – 63 б.; Мўйдинов Қ. Ўзбек тили суд нутқи лексикаси.

Lingua-pragmatic study of Speech etiquette units based on Oriental and Uzbek linguistic successes is one of the actual issues.

In Persian linguistics several deeply investigated researches had already contributed this field to gain successes. For instance, the dissertation of Saberi K. named “Routine Politeness Formulae in Persian”⁴³ explores social and lexical features of speech etiquette units as well as the research paper of Koutlaki S. named “The Persian system of politeness and concept of face, with some reference to EFL teaching to Iranian native speakers”⁴⁴ contrasts Persian Taarof (Politeness/Speech etiquette units) with Western Politeness based on “Face” theory.

In Uzbek linguistics dissertation of Hojiev Kh. named “Politeness (Deference) area and its linguistic-speech feature in Uzbek language” studies the parts of deference in structural and semantic-functional method. Furthermore, dissertation of Muminov S. named “Social-linguistic features of Uzbek speech behaviour” investigates theoretical questions, psycholinguistic aspects and geographical as well as gender differences of speech behavior in Uzbek language.⁴⁵

However, the pragmatic issues of speech etiquette units still lack comparative and complex researches.

Relevance of research with the scientific-research works of the establishment where the dissertation was performed. The topic of the dissertation is the part of the prospective scientific research works named “Actual problems of Uzbek linguistics” and “Eastern and Uzbek literary relations” which are being conducted in Alisher Navoi Tashkent State University of Uzbek language and literature.

The purpose of research is to study speech etiquette units in Persian and Uzbek in detail as deep as possible; collect the resources to create the conception on the both languages’ speech etiquette units; prove them scientifically and practically as well as to analyze these units in lingua-pragmatic method.

Research tasks. Comprehensive highlighting the scientific and theoretical aspects of speech etiquette units in worldwide linguistics; identifying and analyzing their features and principles;

Lingua pragmatic researching the speech etiquette units in the terms of greeting, farewell, complaisance and addressing;

Диссертация. –Тошкент, 2019. – 142 б.; Рахматиллаева Б.Х. Этикетные формы обращения и привлечения внимания в современном русском языке (в сопоставлении с узбекским). Автореферат. – Ташкент, 1992. – 18 с.; Саидхонов М.М. Новербал масалалар ва ўзбек тилида уларнинг ифодаланиши. Автореферат. – Тошкент, 1993. – 26б.; Сафаров Ш. Когнитив тилшунослик. – Жиззах: Сангзор, 2016. – 92 б.; Сафаров Ш. Прагмалингвистика.- Тошкент, 2008. – 317 б.; Хусанов Б., Фуломов В. Муомала маданияти. – Тошкент: Таълим, 2009.– 154 б.; Ҳакимов М. Синтагматические и прагматические особенности узбекских научных текстов. Автореферат. 1993. – 30 с.; Ҳакимов М. Ўзбек прагмалингвистикаси асослари. – Тошкент: Академнашр, 2013. – 176 б. Тоирова Г. Ўзбек нутқий мулоқотида системавийлик ва информативлик. Автореферат. – Тошкент, 2017. – 50 б.

⁴³ Saberi K. Routine Politeness Formulae in Persian: A Socio-Lexical Analysis of Greetings, Leavetaking, Apologizing, Thanking and Requesting. Ph.D. thesis. – Christchurch: University of Canterbury, 2012. - 314p.

⁴⁴Koutlaki S.The Persian system of politeness and concept of face, with some reference to EFL teaching to Iranian native speakers. – Cardiff, 2015. – 173 p.

⁴⁵Мўминов С. М.. Ўзбек мулоқот хулқининг ижтимоий-лисоний хусусиятлари. Диссертация. –Тошкент, 2000.-235 б.

Investigating the application strategies of speech etiquette units in formal and informal communication based on written and oral speech sources;

Studying the Iranian and Uzbek people's objective attitude towards the use of speech etiquette units application in daily life and classifying the its application frequency in accordance with gender and age;

Achieving the practical results by conducting the interview, survey, questionnaire and scenario observation where the speakers of two nations (Persian and Uzbek) had participated.

Research object is the speech etiquette units (Taarof) in Persian and Uzbek languages.

Research subject is to study the lingua-pragmatic features of speech etiquette units and their stylistic and situational differentiation as well as specific functional aspects of the units.

Research methods. Descriptive, component analysis, comparative-typological and empirical methods were used in the dissertation.

Scientific novelty of research. Theories on speech etiquette units risen by Iranian, Uzbek and worldwide researchers have been studied widely and comprehensively. While contrasting Persian and Uzbek resources individual theories were raised and described in monographic style;

The principles of speech etiquette units (Taarof in Persian), their using strategies, sub-strategies, the conception of "face", FTA (Face threatening acts) and FSA (Face saving acts) theories were applied in Persian and Uzbek languages, results were substantiated by material examples;

Speech etiquette units used in greetings, farewell phrases, complaisance units and addressing terms were analyzed lingua-pragmatically in Persian and Uzbek languages, universality, characterization, uniqueness, and allomorphy and isomorphism were proven in the both languages;

Stylistic, genderologic, communicative types and somatic features of speech etiquette units as well as their use in the both languages were analyzed also tabulated in empiric way considering oral and written communication.

Practical results of research. Scientific and theoretical aspects of speech etiquette units were studied on the basis of existing ideas in the worldwide linguistics, Persian and Uzbek linguistics, special linguapragmatic features of Uzbek and Persian speech acts; units of speech etiquette in formal and informal communication were clarified.

Trustworthiness of research results. Scientific data is based on a sustainable sources, conducted analyses were confirmed on the basis of the descriptive, component analysis, comparative-typological and empirical methods.

Scientific and practical significance of research results.

Scientific significance of research results can be noted as it can be a valuable resource and theoretical base in future for conducting investigations on pragmatics, pragmalinguistics, linguapragmatics and speech etiquette units.

Practical significance of research's results can be creating a manual work on speech etiquette units (Politeness) rules and principles that will be crucial and

valuable for language learners, travelers, diplomats and this can play a significant role in ensuring the smoothness in economic, political, social and cultural relations, also it might be the base for an in-depth research of speech etiquette units in future. The conclusions of the dissertation can be used as an effective material for teaching the subjects such as “Main foreign language” (Persian/Uzbek), “Practice of Persian/Uzbek language”, “Comparative linguistics”, Speech culture of Persian/Uzbek language” in highest educational institutions.

Applying of research results. The results of “Lingua-pragmatic study of the speech etiquette units (Based on Persian and Uzbek materials)” were applied in the following programs and projects:

The facts and research results about Iranian communication behavior principles, Iran’s administrative and social criteria in Medieval period which was mentioned in the dissertation was used in a scientific project named “OT-F1-71 The ethno-linguistic situation in the early and medieval Central Asia (2017-2020)” of Tashkent State University of Oriental Studies. (Reference No 89-03-1130 Ministry of Higher and Secondary Special Education. March 17, 2020.) The results obtained helped to define common and different principles in bilingual speech etiquette.

The research results on the scientific theoretical bases and principles of speech etiquette ("politeness") in worldwide linguistics were presented in scientific seminar named “Language is the mirror of nations” (“Til millat ko’zgusidir”) which was organized by the Committee on International Relations and Friendship with Foreign Countries together with Tajik National Cultural Center under Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan. It was proven that the research’s results are likely to be one of the effective and prosperous resources in achieving the cooperation successes in economic, social, political, spiritual, cultural fields between Uzbekistan and foreign countries. (Reference No 01-73 / October 9, 2019 Republican Tajik National Cultural Center of Tashkent city public association of the Republic of Uzbekistan);

The research result on the strategies for the use of speech etiquette units in various speech acts in Persian and Uzbek languages was included the scenario “Youth Guests” of the program “Till the evening” (Oqshomga qadar) of National Television and Radio Company of Uzbekistan "Yoshlar" TV and radio channel. Research results’ statements contributed the content of materials prepared for broadcasting to be complete. (Reference No 14-03-392 / November 12, 2019 National Television and Radio Company of Uzbekistan "Yoshlar" TV and radio channel).

Approbation of research results. Research results were discussed in 7 (4 international and 3 local) scientific conferences.

Announcement of research results. 12 scientific works were published on dissertation’s topic. 5 articles were published in scientific journals recommended by Higher Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan including 3 in local and 2 in foreign scientific journals.

The volume and structure of the dissertation. The dissertation consists of an introduction, three main chapters, conclusions and the list of used literatures as well as appendix. The volume of the research consists of 181 pages.

THE CONTENT OF THE DISSERTATION

Introduction part of the work deals with the foundation of the necessity and priority of the work; it also marks the aim, objectives, object, subject and methods of the dissertation; it clarifies how the work is compatible with the prior directions of science and technology in the Republic of Uzbekistan; the scientific novelty and practical results have been written down, the research results' trustworthiness and their theoretical and practical importance have been founded. There is also information about the implementation of the research, its approbation, results, the list of published works of the author in relation with the dissertation topic, the structure of the dissertation and its scope.

The first chapter of the dissertation entitled **“Scientific-theoretical aspects of the verbal etiquette units”** explores into the scientific and theoretical basis of verbal etiquette units (“Politeness”) in the field of linguistics around the Globe, the source and scientific-theoretical basis of Uzbek etiquette units, and the lingual-cultural features of Persian taarof. The verbal etiquette is a concept which is determined by individual culture and customs that in the recent times, this has become one of the determining factors between communication of states and nations. This issue was paid attention in the twenties of the last century in the oriental linguistics, to be more exact, in Japanese and Chinese linguistics while the same occurred in the second half of the last century in the western linguistics.

The first researches in this field were conducted by Lakoff R⁴⁶ of California, American Brown P, British Levinson S⁴⁷ and Leech G⁴⁸. However, it was Erving Goffman to introduce the terms face in different meaning such as “to lose one’s face”, “to keep/save one’s face” and “to have shameful/embarrassed face.” The word “Face” is the shadow of how we present ourselves before other people⁴⁹.

Brown P and Levinson S further improved the theory of “face” – “to respect” by Goffman E, and they introduced the terms “positive and negative face” into the science⁵⁰. They think that verbal etiquette (politeness) includes two needs. The negative self-respect needs mean one’s need to be not pressured. Positive self-respect needs mean one’s need to be approved⁵¹.

Leech G notes about six principals of verbal etiquettes based on English culture⁵². To make it easier to understand these principles, we have given them in tabular form:

⁴⁶ Lakoff R. The logic of politeness: or minding your p's and q's. // Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society, 1973. - pp. 292-305.

⁴⁷ Brown P., & Levinson S. Universals in Language usage: Politeness phenomena. – London, 1978. – 345 p.

⁴⁸ Leech G. Principles of Pragmatics. – London: Longman Publ., 1983. – 250 p.

⁴⁹ Goffman E. International ritual: Essays in face-to-face behavior. – New York: Pantheon Books, 1967. - pp. 9-10.

⁵⁰ Brown P., & Levinson S. Universals in Language usage: Politeness phenomena. – London, 1978. – 345 p.

⁵¹ Brown P., & Levinson S. Universals in Language usage: Politeness phenomena. – London, 1978. – 345 p.

⁵² Leech G. Principles of Pragmatics. – London: Longman, 1983. – 250 p.

Table № 1

	Rule	Maximization	Minimization
	<i>Tact</i>	Advantageous for others	Disadvantageous for others
	<i>Generosity</i>	Disadvantageous for oneself	Advantageous for oneself
	<i>Approbation</i>	Praise for others	Criticism for others
	<i>Modesty</i>	Criticizing oneself	Praising oneself
	<i>Agreement</i>	Agreement	Conflict
	<i>Sympathy</i>	Care	Indifference

Leech G promotes the principle of minimizing the method of communication and units to the rules of etiquette, the method of communication and maximizing the units in accordance with the rules of etiquette. This principle has also been studied in terms of the English culture, and it cannot be said to be a principle that applies to all languages. For example, According to the Sympathy rule, the principle of minimizing indifference and maximizing care contradicts the principle of "inviolability" in the Far East and many Western countries.

After studying the principles of speech etiquette put forward by theorists such as Brown P and Levinson S, Lakoff R, Leech G and Grace P, the theories of Brown and Levinson were found to be the most suitable for the study of verbal etiquette units in Uzbek and Persian languages and they were applied to the study of Persian and Uzbek speech.

Verbal etiquette is a social phenomenon that can be studied and understood on the basis of observation. For example, shaking hands in Russian and other European nations causes misunderstanding and disrespect in Japan, while in some Arab countries, kissing by men while greeting seems unusual for people of other nationalities. In New Zealand, people greet with each other through the touch of nose-to-nose, some eastern peoples bow, and Tibetans greet each other with their tongues out all of which shows how varied the diversity of etiquette in different cultures. Linguapragmatic study of speech etiquette units expands the ability of two or more people to understand each other's culture, mentality, beliefs, traditions, values, helps to avoid pragmatic mistakes in communication, and to increase knowledge about cultural concepts.

In Uzbek speech etiquette units, speech etiquette has not been studied as a separate science or theory in the works of such thinkers as Abu Rayhan Beruni⁵³, Abu Nasr Farobi⁵⁴, Abu Abdullah al-Khorazmi⁵⁵, Kaykovus⁵⁶, Yusuf Khas Khojib,

⁵³Бируни А.Р. Избранные произведения. Геодезия. [Djv- 9.5M]. Исследование, перевод и примечания И.Г. Булгакова. Художник И. Икрамов. - Ташкент: Издательство «Фан» Узбекской ССР. Академия наук Узбекской ССР. Институт востоковедения им. Бируни, 1966. – 170 с.

⁵⁴Абу Наср Фаробий. Фозил одамлар шахри. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2016. – 320 б.

⁵⁵ Van Vloten. Mafatih al-olum. Abu Abdullah Mohammed ibn Ahmad ibn Yousof al-katib al-Khowarizmi. - Lugduri — Batavorum, 1895.

Ahmad Yugnaki, Alisher Navoi⁵⁷, Zahiriddin Muhammad⁵⁸, but in the relevant works of the aforementioned authors we can see that a special chapter or chapter has been devoted to this subject.

The issue of speech etiquette in Uzbekistan as an object of special research was raised in the late twentieth century. Researchers such as E. Begmatov, S. Inomkhodjaev, Sh. Iskandarova, Y. Tojiev, A. Aripova, N. Mahmudov, R. Rasulov, K. Muydinov, A. Muminova⁵⁹ are devoted to the issues of ways of establishing communication in Uzbek. These works, along with the culture of speech, the art of speech and the style of speech, have made a significant contribution to the development of the Uzbek culture of speech. The works of H. Hojjeva⁶⁰, S. Muminov⁶¹, B. Rakhmatillaeva⁶², M. Saidkhonov, M. Hakimov⁶³ are among the specially studied researches of speech culture. In Uzbek linguistics, terms such as politeness, expression of politeness, units of communicative behavior, forms of etiquette, which mean the units of speech etiquette, have been used by Uzbek linguists. However, the term speech etiquette units was not observed; the research method in the conducted scientific works is based on descriptive, comparative, systematic approach, component and contextual analysis.

Taarofs are recognized as the “most delicate point⁶⁴” and the “model of social relations⁶⁵” of Persian language and culture (الگوی ارتباط اجتماعی). Influenced by Western theory, the concept of face was also introduced into Persian taarofs, with English-language sources being referred to as face, and Persian-language sources as آبرو [abero]. Face theory remains a point in need of new and detailed research in the study of speech etiquette units in Iranian linguistics.

⁵⁶ Кайковус Унсурулмаолий. Қобуснома. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси мабуотни қўллаб қувватловчи жамғарманинг “Истиқлол” ноширлик маркази, 1994. – Боб 7. – Б. 35-42.

⁵⁷ <https://saviya.uz/ijod/adabiyotshunoslik/alisher-navoiy/>

⁵⁸ Захириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. - Тошкент: Юлдузча, 1990.

⁵⁹ Бегматов Э. Нотикнинг нодир бойлиги. –Тошкент: Ўзбекистон, 1980. – 40 б.; Ўринбоев Б., Солиев А. Нотиклик маҳорати. –Тошкент: Ўқитувчи, 1984. – 104 б.; Искандарова Ш. Лексикани мазмуний майдон асосида ўрганиш муаммолари. – Тошкент : Фан, 1998. – 51 б.; Қўнғуров Р., Бегматов Э., Тожиев Ё. Нутқ маданияти ва услубият асослари. –Тошкент, 1992. – 160.; Искандарова Ш. Ўзбек нутқи одатининг мулоқот шакллари. Автореферат. – Самарқанд: 1993. – 25 б.; Жабборов Ж. Муомала маданияти 1997, Маҳмудов Н. Маърифат манзиллари. – Тошкент : Маънавият, 1999. – 64 б.; Бегматов Э. Олий таълим тизимида нутқ маданиятининг ўрни. –Тошкент: Ўзбекистон, 1999; Арипова А. Нотиклик нутқининг лисоний-услубий воситалари. Автореферат. –Тошкент, 2002; Маҳмудов Н. Ўқитувчи нутқи маданияти. –Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2007. – 188 б.; Расулов Р., Гаюбова К., Мўйдинов Қ. Нутқ маданияти ва нотиклик санъати. Ўқув қўлланма. – Тошкент, 2011. – 63 б.; А.Мўминова (2015) Ўзбек Нутқ этикети: “Сиз” ва “Сен”нинг ифодаланиши; Мўйдинов Қ. Ўзбек тили суд нутқи лексикаси. Диссертация. –Тошкент, 2019. – 142 б., Ҳакимов М. Ўзбек прагматингвистикаси асослари. – Тошкент: Академнашр, 2013. – 176 б.

⁶⁰ Ҳожиева Х. Ўзбек тилида ҳурмат майдони ва унинг лисоний-нутқий хусусияти. – Самарқанд, 2001. – 130б.

⁶¹ Мўминов С. М.. Ўзбек мулоқот ҳулқининг ижтимоий-лисоний хусусиятлари. Диссертация. –Тошкент, 2000.

⁶² Рахматиллаева Б.Х. Этикетные формы обращения и привлечения внимания в современном русском языке (в сопоставлении с узбекским). Автореферат. - Ташкент, 1992.-18с.

⁶³ Саидхонов М.М.. Новербал масалалар ва ўзбек тилида уларнинг ифодаланиши. Автореферат. – Тошкент, 1993. – 26б.

⁶⁴ Koutlaki S. The Persian system of politeness and concept of face, with some reference to EFL teaching to Iranian native speakers. - Cardiff, 2015. -173 p.

⁶⁵ Шайли Алирезай. Ежемесячный исследовательско-культурный журнал. Тегеран: общее управление по исследованию в радио. <https://ier.ut.ac.ir>

The second chapter entitled as **“Linguapragmatic Study of Speech Etiquette Acts”** analyzes the linguapragmatic comparison of greeting, farewell, courtesy, and address units in Persian and Uzbek.

Equivalents of the Persian words صبح بخیر [sobx be xeyr] good morning, ظهر بخیر [zohr be xeyr] good afternoon, عصر بخیر [asr be xeyr] good evening are there in Uzbek as well and they are expressed as hayrli tong, hayrli kun, hayrli kech which take the parts of the day into account. However, while these greetings in Persian represent a positive face, in Uzbek they mean a negative face. The use of these units in Iranian culture expresses the closeness of the relationship and sincerity, while In Uzbek, on the other hand, these expressions have a bit of insincerity and a longer relationship in their semantics; and these conclusions have been drawn as a result of surveys conducted among members of both cultures, written and live sources.

When greeting in Uzbek, status and age also have a special place. Regardless of the part of the day, the first unit of greeting "Assalamu alaykum" and its answer "Vaalaikum assalam" are used in Uzbek in both negative and positive faces, while the Persian greeting from Arabic shows that the relationship is not very close and it represents the negative face.

We can see from the examples below that the question “How are you?” in Persian has many forms which means that it is a productive expression. The expressions are چه خبر؟ / چه خبره؟ [Çe xäbäre] / [Çe xäbär] (word-by-word: Any news?); چطور هستید؟ [Çetour hästid] (How are you?); خوب هستید؟ [Xub hästid] (Are you alright?); شما؟ حال/احوال [Hale şoma] (How are you feeling today?). While it may seem strange or odd to many foreign linguists to answer these questions with units that display a number of speech etiquettes, we have come to the conclusion that it is a bouquet of Iranian speech, the taarof is a visiting card of the Persian speakers.

We have seen that the followings are used while responding to the greetings as a result of our researches into sources: ⁶⁶ خبر سلامتی، خدا رو شکر. [Xäbäre sälamäti, xoda ru şokr] We are alright. Thank God. It can be said that the answer is neutral in semantics and it directly answers the question. It is obvious to notice that there is a negative face in the response.

In Uzbek, the question Qandaysiz? (How are you?) can be asked in the following forms: Salomatmisiz? (Are you alive and well?) Sog'liqlaringiz yaxshimi? (How is your health?) Bardammisiz? (Are you powerful?) Baquvvatmisiz? (Are you full of power?) Eson-omonmisiz? (Are you in peace and prosperity?) Charchamasdan yuribsizmi? (Are you alive and kicking?) Qalaysiz? (How are you?) Nima gaplar? (What's up?) Nima yangiliklar? (Any news?) Zo'rmisiz? (Are you awesome?) Yaxshimisiz? (Are you fine?) Qalay endi? (How are you feeling then?) Ishlaringiz yaxshimi? (How are you doing?) Ishlar qalay? (How are your works?) Tuzukmisiz? (Are you alright?) or some other expressions such as: Bormisiz? (Are you there?) Ko'rinmaysiz? (Long time no see you?) \$100

⁶⁶ Afghari A., Karimnia A. A Contrastive Study of Four Cultural Differences in Everyday Conversation between English and Persian // Intercultural Communication Studies, 2007. - № 16. -P. 243-250.

bo'lib!⁶⁷ (Are you alright that you are as rare as a \$100 note?) can be asked alone or in sequence. There is a need to some degree in all the questions to either sympathy or pressure, it can be said that they all reflect positive face. As a response we can listen to some phrases as: Yuribmizda bir panada (We are just walking under a shade); Rahmat, sekin (Thanks, slowly); Yuribmiz sekin (We are walking slowly); Tinchlik (We are in peace) meaning Yaxshi rahmat (Fine, thanks); Alhamdulillah shukur (Alhamdulillah, thanks); Xudoga shukur, rahmat (Thank God, thanks), and “there is not much update”. Here we can see phrases such as Alhamdulillah and Allohga shukur (Thank God) which are related to Islam which is the shared religion of both countries, here we can see the impact of the religion on the language and it should also be noted that they are beyond good behavior patterns.

The phrases of good-bye depend on the fact that people hope to meet again and wish goodness to each other from God. The positive face is a leading pattern in the use of good-bye units in both Persian and Uzbek.

An expression which is neutral in Persian and can be translated into world languages as a good-bye word is خُداحافظ [Xoda hafez] (meaning “God save you!”) and there are other expressions to mean goodbye with Taarof units such as: خدا نگهدار! [Xoda negāhdar] God protect you! خدا بهمراهت! [Xoda be hāmrahāt] God be your companion! برو به امان خدا! [Borou be āmane xoda] Go under protection of God!

با اجازه [Ba ejaze]⁶⁸ – – with your permission, with your agreement –in Persian it is said by the interlocutor who is the first to say goodbye in average formal and formal conversations. There are some alternatives of this phrase in Uzbek for formal and informal situations as well, and they are in the form of “Ruhsatingiz bilan boraylik” (Let us go with your permission), “Mayli, endi bizga ruhsat” (Please, let us go) respectively.

According to gender characteristics, the use of speech etiquette units by Persian women over cultural commitment than men was also determined through live observation and text messages. The farewell phrase سلامت باشید! [Sālamāt bašid] Stay healthy next time is mainly used by woman. The principle of praising the collocutor and underestimating the speaker him/herself through the use of expressions such as قربان شما! [Qorbane šoma] My life is for you! فدات شوم! [Fedat šävām] I sacrifice my life for you! بنده [Bānde] I am your slave is mainly observed in conversations among Iranian men. Although speech etiquette units are not categorized into different sections for the use of men and women, the endearment words (such as, aylanay, girgitton, qoqindiq) used after farewell are unique to women's speech.

The use of units of verbal etiquette in the act of farewell conversation was observed in Persian and Uzbek, not limited to one word or phrase, but several phrases. At the same time, it was found that in the Iranian language it is expressed

⁶⁷Googleform va DCT so'rovnomalari, intervyulari

⁶⁸ Corey M., Rachel S., Mark V., Claudia M. Ritualized Indirectness in Persian: taarof and related strategies of interpersonal management.– Maryland: University of Maryland. 2014. - 56 p.

in the form of "speech contest" and respect, while in the Uzbek language it is expressed in the sense of respect and esteem.

In our individual interviews with foreigners visiting Uzbekistan, the objective views on Uzbek courtesy were also one of the sources for studying the "units of courtesy speech etiquette in the Uzbek language".

Uzbek courtesy speech etiquette units have been found to leave the following impressions on most foreigners:

a) Positively:

- calling the interlocutor with words that should be used for close relatives (such as, brother, sister, my son/daughter, uncle and et el.);

- seeing the interlocutor/ the guest superior and behaving as an inferior (when showing hospitality, an Uzbek man acts like a waiter; responds to the praises with modesty (for example: you are very smart! – Oh no, you are overestimating me, I have a lot to learn);

- a friendly conversation (asking various questions to attract the interlocutor to the conversation and conversations with varied topics).

b) Negatively:

- pressuring the guest (offering food to the guest repeatedly saying "oling, oling (meaning Help yourself);

- asking personal questions (How old are you? Are you married? What is your job? How much do you earn?)

- abstract offer or promise (it is difficult to find out if the offer is true or just said to cheer the interlocutor up: "Let's go, and you will be my guest at home", "Contact me if you need any help without hesitation" and etc.)

For example: (1) A: همیشه مهربان و مفیدی! [Hamiše mehrābano mofidi] You are always very kind and ready to help. B: ولی اینجوری هم نیست که میگی! [Merci. Vali injoriām nist ke migi] Thanks, but not to the extent you are praising me. (2) A: وای! امروز خیلی خوشتیپ شدی! [Vay! Emruz xeili xoštip šodi] Oh, you are so beautiful!

B: نه بابا! خوشتیپ نیستم ائلا. [Nä baba. Xoštip nistam äslän.] Ohno, (please) I am not that beautiful.⁶⁹

In Iranian verbal culture, it is rude and disrespectful to remain silent after receiving praise, and just to smile. Of course, one is expected to respond by following the principle of low self-esteem in relation to courtesy/praise. The same rule applies to Uzbek verbal culture.

In Uzbek, when one is praised with "Chiroyli bo'lib ketibsiz"(you are so beautiful), the most common response is "Rahmat, o'zingiz ham qolishmaysiz" (Thanks, you don't look bad either), in other words, it has been established that it is not the same as in Persian in which the speaker appears inferior, but the praise is answered with "a responsive praise" as a traditional speech etiquette.

⁶⁹ Shahidi Pour V., Gholam Reza Zarei. Investigating the Use of Compliments and Compliment Responses in Persian: Effect of Educational Background // International Journal of Applied Linguistics & English Literature, 2017. - № 6-1.

In Uzbek, a daughter/granddaughter is called "mother", "mama" and a son/grandson is called "father", "papa", and this is also reflected in the Persian speech, which represent the "endearment" of the child and the establishment of "warm relationship with the child". For example: بابایی در را باز کن! [babaii, dārā baz kon] Papa, open the door!⁷⁰

The fact that Iranians do not call their cousins "cousins" but in the form of an address given to them is one of the interesting things that is not observed in the Uzbek language during the observations. For example: خاله جان، به من کمک کن! [xalejan, be mən komäk kon]⁷¹ "Aunty, help me." In this case, the word خاله [xale] "aunt[y]" is used to refer to a maternal cousin, the son/daughter of an aunt.

The third chapter, **"Strategies and Lingua-pragmatic Features of the Use of Speech Etiquette Units,"** examines informal and formal communication, as well as the attitudes of the two peoples towards the need to use speech etiquette units.

In order to analyze the stylistic analysis of speech etiquette units in informal and formal speech situations and to highlight the lingua-pragmatic features, 100 Iranian and 100 Uzbek participants responded to our 10-question questionnaire on "hospitality" and "congratulations" in informal speech situations, the results of the survey program created in the application⁷² forms.google.com, video recordings of official talks posted on the official websites⁷³ of Iran and Uzbekistan, as well as units of oral and written etiquette of diplomatic letters of congratulation have been studied comparatively in accordance with lingua-pragmatic aspects. The attitudes of the Uzbek and Persian language users towards the units of speech etiquette (taarof) were also studied through interviews and social websites⁷⁴.

Although informal communication involves a variety of speech situations (hospitality, trade, various other areas of service, etc.), hospitality attracts attention with its different aspects.

⁷⁰ Mohammad Aliakbari. The Realization of Address Terms in Modern Persian in Iran: A Sociolinguistic Study // *Linguistik online*, 2008. - № 35 (3). pp.3-12. <https://www.researchgate.net/publication/242764953>

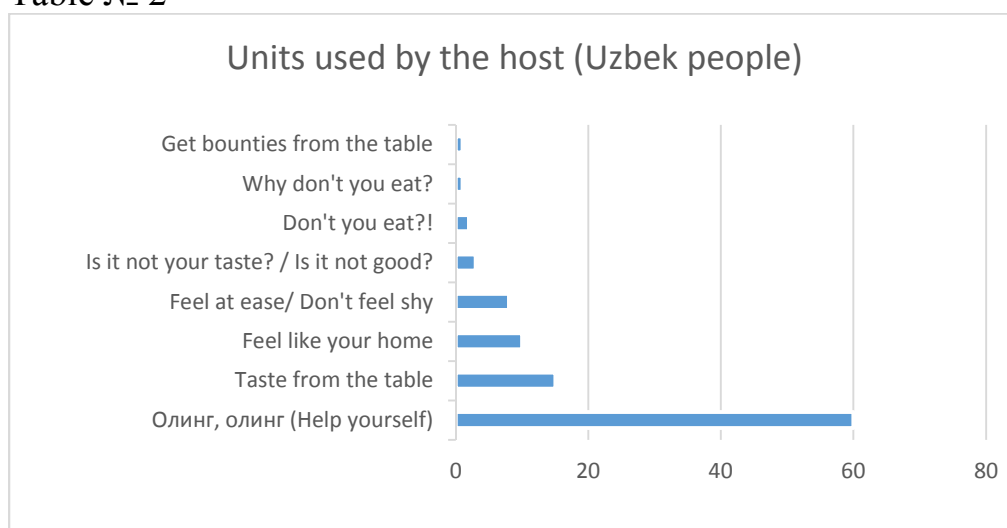
⁷¹ Mohammad Aliakbari. The Realization of Address Terms in Modern Persian in Iran: A Sociolinguistic Study // *Linguistik online*, 2008. - № 35 (3). pp.3-12. <https://www.researchgate.net/publication/242764953>

⁷² https://docs.google.com/forms/d/1g1_xKwo_OxfYft9Ve95KwVKlhEJQkZG9Hy7rW_y9Ew/edit?usp=drive_web

⁷³ <https://www.president.ir> (Official web-site of the President of Islamic Republic of Iran), <https://www.mfa.ir> (official web-site of the ministry of foreign affairs of Islamic Republic of Iran), <https://www.president.uz> (Official web-site of the president of the Republic of Uzbekistan), <https://www.mfa.uz> (Official web-site of the ministry of foreign affairs of the Republic of Uzbekistan)

⁷⁴ www.facebook.com, www.twitter.com, <http://hamsarekhoob.com/weblog/2/129499>, www.quora.com

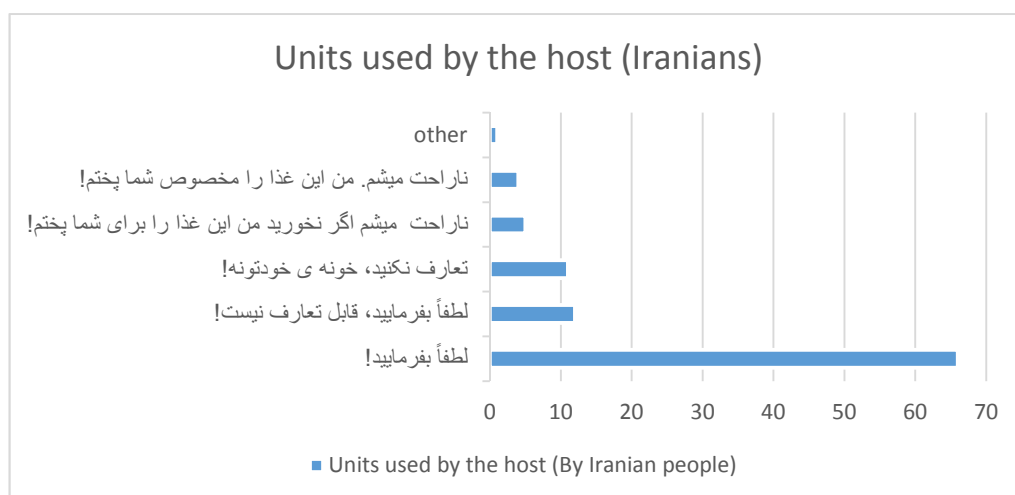
Table № 2

The ratio and strategy of the units of courtesy used by the host during hospitality and eating the meal in the Uzbek etiquette: “Oling, oling (Help yourself) (60%) – *positive etiquette (offering)*, “Taste from the table” (Dasturxonga qarang in Uzbek) (15%) – *positive and directive strategy (offering + imperative mood)*; “Feel like your home” (O’z uyingizdagidek his qiling in Uzbek) (10%) – *positive (feeling the listener)*; “Feel at ease/ Don’t feel shy” (Uyalmang/Tortinmang in Uzbek) (8%) – *positive (finding a solution to the situation of the listener)*; Is it not your taste? (Yoqmadimi in Uzbek) (3%) – *negative (requesting, defending oneself)*.

The option “I think I couldn’t cook thoroughly if you don’t eat/why don’t you eat? You upset me if you don’t eat” (Yemasangiz yaxshi tayyorlamabman deb o’ylayman/Voy yaxshi chiqmabdimi? Yemasangiz hafa bo’laman in Uzbek) (2%) were mainly chosen by respondents from Jizzakh and Kashkadaryo that this option belongs to *negative (being pessimist) etiquette strategy*. The answer “Why don’t you eat?” (Tuzi bor, nega yamayapsiz in Uzbek) which is of *negative strategy* consists of 2% of the total and this was response of the survey takers from Bukhara.

Table № 3

The proportion and strategy of the etiquette units in Iranian speech: لطفاً بفرمایید! [lotfän befärmaiid] “Show your grace, please” (66%) – *positive etiquette* (offering); لطفاً بفرمایید، قابل تعارف نیست [lotfän befärmaiid, γabele täarof nist] “Show your grace, please, don’t think about taarof (don’t be formal!)” (12%) – *positive etiquette* (offering and showing the reason); تعارف نکنید، خونه ی خودتونه [täarof näkonid, xuneye xodetune] “Don’t feel shy, feel like your home!” (11%) – *indirect* / (exaggeration); ناراحت میشم اگر نخورید من این غذا را برای شما پختم [narahät mişäm ägär näxorid män in γazara bāraye şoma poxtäm] “You upset me if you don’t eat, I made it for you!” (5%); ناراحت میشم اگر نخورید من این غذا را مخصوص شما پختم [narahät mişäm ägär näxorid män mäxsuse şoma poxtäm] “You upset me if you don’t eat, I cooked it especially for you!” (4%) – *positive and directive* (changing the intonation and speaking in imperative mood). The question how many times you can insist the guest by saying “help yourself!” (لطفاً بفرمایید!) have been answered both by Uzbeks and Iranians as (>90%) “Multiple times, and if necessary ten times” with a majority of the respondents choosing the same option. The option “I insist only once or twice, and to eat or not to eat is guest’s choice” was chosen by some Iranians living abroad and among Uzbekistani residents this answer was chosen by people living in the regions of Khorazm and Karakalpakistan, but the ratio of both groups was <5% only. People residing in Khorazm chose the option of “I never insist the guest to help him/herself”. It has been revealed through individual interviews that if someone is invited to help themselves at the table, it may mean a negative connotative meaning of “eat and leave us alone”, which means the expression “help yourself” does not express courtesy, but it sounds more like disrespect from the host to the guest. It has been revealed that in Karakalpakistan urging the guest to eat by saying “help yourself” may result in guest feeling unease and this very expression can also mean “I am watching what you are eating, I am here to see what you eat.”

The speeches of the heads of state of the Islamic Republic of Iran and the Republic of Uzbekistan were chosen as the main source in the study of etiquette units used in official communication. The speech etiquette units used by the two heads of state were analyzed on the basis of their congratulations to the people.

Speech of congratulation⁷⁵ of the President of the Republic of Uzbekistan:

Table № 4

Мухтарамустоз ва мураббийлар!

Аввало, **сиз, азизларни, таълим-тарбия соҳасида меҳнат қилаётган барча педагог ходимларни Ўқитувчи ва мураббийлар куни билан чин қалбимдантабриклаб, энг эзгу тилакларимни изҳор этаман.....** Ушбу **қутлуғ айёмда барчамиз бизга илм ўргатган, ҳаёт сабоғини берган жонқуяр, фидойи ўқитувчи ва домлаларимизгачукур ҳурмат бажо келтириб, чин дилдан таъзим қиламиз.....** Ҳақиқатан ҳам, **ўзининг кўз нури, қалб кўри, бутун борлиғини ёш авлод тарбиясига бахш этадиган ўқитувчи ва мураббийлар меҳнати, жасорати** ҳар қандай **юксак баҳоларга муносибдир.....**

Қадрли юртдошлар!.....

Азиз ва мухтарам устозлар..... сизлар каби фидойи инсонлар, келажак бунёдкорлариғаҳар қанча таҳсин ва тасаннолар айтсак, арзийди..... Сизларни Ўқитувчи ва мураббийлар куни билан **яна бир бор табриклаб, барчангизга сихат-саломатлик, шарафли ва масъулиятли фаолиятингизда катта муваффақиятлар, хонадонларингизга файзу барака тилайман.**

**Шавкат МИРЗИЁЕВ,
Ўзбекистон республикаси президенти**

Dear teachers and coaches!

First of all, **I am here to congratulate you, dear people, all pedagogue, teachers and coaches working in the field of upbringing and education from deep bottom of my heart and wish my best godspeed** **On the behalf of this sacred day all of us should show how much we respect our passionate and selfless teachers and educators who have taught us the knowledge, how to walk through ups and downs of life and bow our heads before them.....** Indeed, **The work and courage of teachers and coaches, who dedicate their power of sight, warmth of heart, and their whole lives to the education of the younger generation, deserves all the highest praise.....**

Precious compatriots!.....

Adorable and respected teachers..... selfless people like you, creators of the future are worth to be praised with as much admiration and applause as eternity..... **Congratulating you once again on the behalf of the day of teachers and coaches, I wish you all good health, great success in your honorable and responsible work, and prosperity into your homes.**

Shavkat MIRZIYOYEV,

⁷⁵<https://uza.uz/oz/politics/zbekiston-ituvchi-va-murabbiylariga-bayram-tabrigi-28-09-2019>

Speech of congratulation of the President of the Islamic Republic of Iran:⁷⁶

Table № 5

بسم الله الرحمن الرحيم دوازدهم اردیبهشت ماه، روز ستایش دانایی، روشنائی، شکوفایی و تعالی است. این روز <u>ارزشمند</u> به جای تمامی ملت فرهیخته و فرهنگ آفرین ایران، به ویژه <u>ترویج دهندگان دانش و بینش مبارک باد بسی افتخار و سرافرازی است که ایرانیان از سییهدم تاریخ تمدن، با منش اعتدال و خردورزی پیرچمدار فرهنگ و گسترش آن در پهنه گیتی بوده اند</u>. با گرامیداشت یاد و خاطره استاد شهید آیت الله مرتضی مطهری <u>معلم بزرگ</u> مدرسه انقلاب اسلامی، امیدوارم پیشقرا عرصه علم و دانایی بیش از پیش بستر رشد خرد و اعتدال اندیشه را برای نوجویان و نسل های ایران عزیز فراهم کنند. توفیق همه <u>تلاشگران</u> عرصه تعلیم و تربیت در این مسیر دشوار و امیدبخش را، از خداوند بزرگ مسألت دارم حسن روحانی رییس جمهوری اسلامی ایران
--

The congratulatory speech of the President of Uzbekistan consisted of the following parts: Respectful address - Address to the second person - congratulations + wishes - description of the teacher + appreciation of the teacher's work - description of the teacher + positive assessment of the teacher's work - Respectful address - Examples of development in the country - Respectful address - description of the teacher + Appreciation of teacher's work - congratulations - wish.

The congratulatory speech of the President of Iran consisted of the following parts: Starting in the name of Allah - definition of the day - definition of the Iranian nation / exaggerated praise - remembrance of Oyatulloh Humayni - definition of teachers - wish.

In investigating the objective attitudes of Uzbek and Persian nation towards using speech etiquette units, respondents (48 men, 52 women) also noted that units of speech etiquette in the Uzbek mentality are an integral part of social life. About 50% of men responded positively to the principles of application of the taarof, about 40% were neutral and about 10% were negative.

When women's attitudes were surveyed, more than 60% (especially housewives) responded positively, 25% neutrally, and close to 15% negatively. Those who expressed a negative attitude to the need for Uzbek speech etiquette units were young people (18-24 years old), young brides, and educated people. Example: "It is very necessary. If I don't have someone to serve me, I'll go hungry if I go to a party" (41 years old, male).

In Iran, while men considered taarof important because it expressed good behavior, women expressed more negative views on taarof. Here is an example:

Table № 6

⁷⁶<http://www.president.ir/fa/77183>

من واقعا بدم میاد خانوما الکی عزیزم و قربونت برم و ...از این واژه‌ها رو برای
هرکسی به کار میبرن

جز همسر و فرزندان و نزدیکان مثل پدر و مادر بنظرم بکار بردن این واژه‌ها خیلی لوس
و زنندس چون یجور دروغ گفتن مثلا هیچوقت خانوم همسایه عزیز ادم نیست
یا اینکه به اقایون نامحرم دایم بگیم جانم جانم

I don't like women to say, "Dear," "I am ready to sacrifice my life to you." They apply such words to everyone. Applying such expressions to people other than close people, such as spouses, children, parents, is, in my opinion, tantamount to a cunning show, an unpleasant situation, and a lie. For example, the woman next door will never be dear to you. Or what is it like to say to a non-mahram man, "My dear, my dear."⁷⁷ (Female, 35 years old)

The majority of older Iranian respondents described taarof as a "necessary tool for communication"⁷⁸. According to the adult participants, "taarof gives the conversation an emotional color and shows good manners." In interviews with Iranians living abroad, older Iranians felt it was necessary to try to save taarof, while middle-aged and young Iranians did not take seriously the preservation of the taarof culture.

CONCLUSIONS

1. Speech Etiquette units - "Politeness" and speech situations mentioned in the research works of western scholars were studied in the terms FTA (face threatening acts) and FSA (Face saving acts). The units expressing the personal attempts such as striving for compromise, avoiding of disagreement, giving a reason, considering the listener's (addresser's) condition were defined to be far more active in Face saving acts (FSA).

2. In Uzbek and Persian linguistics, the topic of the units of speech etiquette started to be a question to research in the last quarter of the twentieth century. The aspect of Uzbek etiquette units were studied morphologically, structural-semantically, genealogically. The main emphasis in the existing works were forwarded to belles-lettres' works. Pragmatic researches were not conducted in detail in either languages.

3. Greeting, farewell, forms of address, units of service and compliment were studied in Uzbek and Persian languages. Acts and types of speech, purpose of speech, rules of conversation; important aspects of speech etiquette, abstracted views, sarcasm, discourse matters were analyzed based on interview and

⁷⁷www.quora.com/taarof

⁷⁸<http://hamsarekhoob.com/weblog/2/129499>

questionnaire survey, alive observation, online communication as well as cinematography materials.

4. It has been observed that unique culture, speech manners, religious customs of both nations are reflected in all the speech acts mentioned. It has been clarified that such features as non-verbal expressions, intonation, and sound timbre are also taken account.

5. Linguapragmatic analysis of speech situations related to Persian and Uzbek hospitality and gift-giving on the strategies of use of units of speech etiquette (directive, positive etiquette, negative, indirective) in informal communication in Persian and Uzbek nations have been conducted; hospitality, the process of giving and exchanging gifts, the congratulatory speech of the leaders of the two countries in the official speech, as well as the relationship of the two peoples to the units of speech etiquette were studied on the example of materials.

6. It has been identified that in Uzbek hospitality, the offer is indirective and positive through the use of tautologies, by glorifying the listener, and in Persian by the use of metaphors, rhetoric, tautologies, it is indirective, positive and negative strategies are used as well. In the process of hospitality typical of both nations, the active use of units that express religious prayers and wishes is clearly distinguished.

7. In the culture of gift-giving and gift-giving, it has become clear that both nations give gifts for certain celebrations and events, as well as mere excuses, that the giver shows his gift inferiorly and honors the recipient, and that the receiver "rejects" the gift out of politeness; it became clear that the Persian speech etiquette was dominated by negative and positive strategies in the case of gift giving and receiving, and the Uzbek speech etiquette was dominated by negative, positive, directive and indirective strategies.

8. In the congratulatory speech of the President of Uzbekistan there was a relative abundance of words of respect (such as muhtaram, qadrli, aziz) and units of address (Siz azizlar, Muhtaram yurtdoshlar, qadrdonlarim), and glorification of the people; It was noted that the Iranian leader's speech should begin with "Bismillahir Rahmanir Rahim" بسم الله الرحمن الرحيم ("In the name of God, Most Gracious, Most Merciful"), he should also remember a late teacher, pay attention to glorify the history.

9. In Persian the official speech is expressed through indirective, positive, negative, directive strategies and in Uzbek the same is expressed mainly in positive strategy.

10. The results of the oral survey showed that the units of speech etiquette in Uzbek are used more in the speech of women, and in Persian, in contrast, in the speech of men. It was found that young Iranians perceive speech etiquette units as a negative cultural situation especially young people and women and immigrant Iranians, and that the Uzbek people view this situation mainly positively and partially negatively.

11. The units of speech etiquette studied in the field of linguapragmatics play an important scientific and practical role in the development of intercultural

relations, a correct understanding of the mentality of nations, a deeper study of the language, social life and culture of a particular nation.

**РАЗОВЫЙ НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 ПО
ПРИСУЖДЕНИЮ УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ ТАШКЕНТСКОМ
ГОСУДАРСТВЕННОМ УНИВЕРСИТЕТЕ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА И
ЛИТЕРАТУРЫ ИМЕНИ АЛИШЕРА НАВОИ**

**ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ**

ТУРДИЕВА ХУЛКАР КОМИЛОВНА

**ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКОЕ ИЗУЧЕНИЕ ЕДИНИЦ РЕЧЕВОГО
ЭТИКЕТА**

(НА ОСНОВЕ ПЕРСИДСКИХ И УЗБЕКСКИХ МАТЕРИАЛОВ)

**10.00.06– Сравнительное литературоведение, сопоставительное
языкознание и переводоведение**

**АВТОРЕФЕРАТ ДИССЕРТАЦИИ ДОКТОРА ФИЛОСОФИИ (PhD) ПО
ФИЛОЛОГИЧЕСКИМ НАУКАМ**

Ташкент –2020

Тема диссертации доктора философии (PhD) по филологическим наукам была зарегистрирована заномером В.2019.3.PhD/Fil997 Высшей аттестационной комиссией при Кабинете Министров Республики Узбекистан.

Диссертация выполнена в *Ташкентском государственном университете узбекского языка и литературы имени Алишера Навои*.

Автореферат диссертации на трех (узбекский, английский и русский) языках размещен на веб-странице Научного совета (www.navoiy-uni.uz) и информационно-образовательном портале Ziyonet (www.ziyonet.uz).

Научный руководитель:

Сотиболдиева Сарвиноз Рузиевна

доктор филологических наук, профессор

Официальные оппоненты:

Алимухамедов Рихситилла

Абдурашидович

доктор филологических наук

Хакимов Мухаммад Хўжахонович

доктор филологических наук, профессор

Ведущая организация:

Институт узбекского языка, литературы и фольклора Академии наук Республики Узбекистан

Защита диссертации состоится «__» _____ 2020 года в ____ часов на заседании Разового Научного совета DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 по присуждению ученых степеней при Ташкентском государственном университете узбекского языка и литературы имени Алишера Навои. (Адрес: 100100, Ташкент, Яккасарайский район, улица Юсуфа Хос Хажиба, 103. Тел.: (99871) 281-42-44; факс: (99871) 281-42-44, (www.navoiy-uni.uz)).

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Ташкентского государственного университета узбекского языка и литературы имени Алишера Навои. (зарегистрирована за номером ____). (Адрес: 100100, Ташкент, Яккасарайский район, улица Юсуфа Хос Хажиба, 103. Тел.: (99871) 281-42-44; факс: (99871) 281-42-44, (www.navoiy-uni.uz)).

Автореферат диссертации разослан «__» _____ 2020 года.

(Протокол реестра рассылки _____ от «__» _____ 2020 года).

Ш.С.Сирожиддинов

Председатель Разового Научного совета на
основесовета по присуждению ученых
степеней, д.ф.н., профессор

К. У. Пардаев

Ученый секретарь Разового Научного совета по
присуждению ученых степеней, д.ф.н.

Дадабоев Х.

Заместитель председателя Разового Научного
семинара при научном совете по присуждению
ученых степеней, д.ф.н., профессор

ВВЕДЕНИЕ (аннотация диссертации доктора философии (PhD))

Актуальность и востребованность темы диссертации. В мировой лингвистике исследование единиц речевого этикета в прагма-лингвистике является актуальной темой, поскольку это исследование играет важную роль в изучении и определении особенностей вежливости в межкультурном общении. В частности, изучение «Принципов вежливости» каждого языка, изучение их конкретных моментов, обнаружение сходств и различий в лингвопрагматическом аспекте на основе сравнительного метода имеет огромное значение в успешной социальной, политико-дипломатической, экономической, культурной, туристической связи между разными народами.

В начале XX века принципы «вежливости» и теории «лица» возникли как исследовательская проблема в западной и дальневосточной лингвистике с целью разрешения ситуаций, когда в межкультурном общении происходят прагматические ошибки и прагматический перенос. Изучение единиц речевого этикета двух и более языков сравнительно - одно из важных направлений прагма-лингвистики. Исследование единиц речевого этикета (вербальная вежливость) на персидском и узбекском языках может внести свой вклад и обнаружить, а также решить жизненно важные и актуальные вопросы не только в социальной коммуникации, но и в политико-дипломатических отношениях.

Объекты исследования: Единицы речевого этикета (таароф) в персидском и узбекском языках.

Научная новизна диссертации состоит из нижеследующих:

Теории речевого этикета, выдвинутые иранскими, узбекскими и мировыми исследователями изучены широко и всесторонне. При сопоставлении персидских и узбекских ресурсов были внесены индивидуальные теории и проанализированы в монографическом плане;

Принципы речевого этикета (по-персидски таароф), их стратегии, субстратегии, концепция “фейс”(“face”), теории FTA (Face threatening acts -) и FSA (Face saving acts) применялись на персидском и узбекском языках, результаты были доказаны материальными примерами;

Единицы речевого этикета, используемые в приветствиях, прощальных фразах, единицах учтивости и обращениях были проанализированы лингвопрагматически на персидском и узбекском языках, универсалия, характерология, уникалия, алломорфизм и изоморфизм были доказаны на обоих языках;

Стилистические, гендерные, коммуникативные типы и соматические особенности единиц речевого этикета, а также их использование на обоих языках были проанализированы эмпирически сведены в таблицы с учетом устного и письменного общения.

Внедрение результатов исследования. На основе научных результатов, полученных при исследовании Лингвопрагматического исследования единиц речевого этикета (на материалах персидского и узбекского языков):

Результаты исследования научно-теоретических основ и принципов речевого этикета («вежливости») в мировой лингвистике были представлены на научном

семинаре «Язык - зеркало народов» (“Tilmillatko’zgusidir”) который был организован Комитетом по межнациональным отношениям и дружественным связям с зарубежными странами при кабинете министров республики Узбекистан и Таджикский республиканский национальный культурный центр. Доказано что результаты исследования могут стать полезным источником для перспективного сотрудничества в экономических, социальных, политических, просветительных и культурных областях между Узбекистаном и зарубежными странами. (Справка №01-73 от 9 октября 2019 года. Комитет по межнациональным отношениям и дружественным связям с зарубежными странами при кабинете министров республики Узбекистан и Таджикский республиканский национальный культурный центр.);

Результатом исследования стратегии использования единиц речевого этикета в различных речевых актах на персидском и узбекском языках стал сценарий программы «До вечера» (Oqshomga qadar) Национальной телерадиокомпании Узбекистана, Телерадиоканал "Ёшлар". Изложенные результаты исследования внесли вклад для подготовки к трансляции материалов. (Справка №14-03-392 от 12 ноября 2019 года Национальная телерадиокомпания (НТРК) Узбекистана, Телерадиоканал "Ёшлар");

Факты и результаты исследований о принципах коммуникативного поведения Ирана в период средневековья, о которых упоминалось в диссертации были использованы в научном проекте Ташкентского государственного университета востоковедения «ОТ-Ф1-71 Этнолингвистическая ситуация в ранней и средневековой Средней Азии (2017-2020 годы)». (Справка №89-03-1130 от марта 2020 года, Министерство высшего и среднего специального образования.) Полученные результаты позволили определить общие и разные принципы двуязычного речевого этикета.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы, а также приложений. Общий объем диссертации составляет 181 страниц.

Эълон қилинган ишлар рўйхати
Список опубликованных работ
List of published works

I бўлим (I часть; I part)

1. Turdieva Kh. Comparison of Politeness in Persian and Uzbek speech // Journal of Word Art – Сўз санъати журнали. Tashkent, 2019. - №4. – P. 59-66. (10.00.00; №31).
2. Турдиева Ҳ. Нуткий акт лингвопрагматикаси: Форс ва ўзбек тилларида ҳайрлашув бирликлари // Илм сарчашмалари. Урганч, 2020. - №2. Б. 96-101. (10.00.00; №3).
3. Турдиева Ҳ. Нуткий этикет бирликларининг илмий назарий асослари ва принциплари // Шарқ машъали. Тошкент, 2019. - №3. Б. 54-68. (10.00.00; №7).
4. Turdieva Kh. Linguapragmatic comparation of Greetings in Uzbek and Persian // Bulliten of science and practice. Nizhnevartovsk, 2019. – №9. – P.531-540.
5. Турдиева Х. Акт речевого этикета в персидском и узбекском языках: выражение вежливости // Bulliten of science and practice. Нижневартовск, 2019. – №12. – С. 516-522.
6. Турдиева Ҳ. Ўзбек ва япон маданиятида оғзаки нутқда ифодаланувчи хушмуомалалик – “Politeness”нинг прагматик-қийосий таҳлили / Аёл ва замон: Республика илмий амалий анжумани материаллари. 2018-йил, 5- март. – Тошкент, 2018. – Б.155-161.
7. Турдиева Ҳ. Ўзбек ва форс нутқида совға бериш ва олиш жараёнида қўлланиладиган этикет бирликлар / Ўзбек тилини иккинчи тил ва хорижий тил сифатида ўқитиш масалалари: муаммо, ечим, истиқболлар: Республика илмий амалий анжуман материаллари. 2020-йил, май. –Тошкент, 2020.
8. Turdieva Kh. Linguapragmatic comparison of Politeness in Uzbek and Persian / Foreign Language Teaching and Applied linguistics, International scientific journal: 9-FLTAL халқаро илмий амалий анжуман материаллари. 2019-йил, 2-3-май. –Сараево, 2019.- Б.37-48. <http://jfltal.org/>
9. Турдиева Ҳ. Хорижий тилларни ўқитишда социолингвистик ва прагматик масалалар: хушмуомалаликнинг ифодаланиши (ўзбек, форс, япон тиллари мисолида) / Хорижий тилларни ўқитиш самарадорлигини ошириш: Халқаро илмий амалий анжуман материаллари. 2019-йил, 27 - ноябрь. – Тошкент, 2019.– Б.138-155.

II бўлим (II часть; II part)

10. Турдиева Ҳ. Форс ва ўзбек нуткий этикетида меҳмондорчиликка тақлиф: самимий ёки сохта / Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар мавзусидаги конференция материаллари № 15. 2020-йил, 30-апрель. –

Тошкент, 2020. – Б.– 129-132.

11. Turdieva Kh. The Pragmatic Comparison of Japanese and Uzbek Politeness in Cross-Cultural Communication /First International Congress of the Eurasian Association of Iranian Studies:Халқаро конгресс материаллари. 2019-йил,20-21- февраль.– Санкт Петербург, 2019. – P.108.

<http://eaai-congress-2019.orientalstudies.ru/>

12. Turdieva Kh., Sangkala I., Samigov B. Lingua-pragmatic of Politeness in Persian and Uzbek languages / English language teaching international conference (ELTIC) proceedings: Халқаро илмий амалий анжуманматериаллари. 2019-йил, 6-8 сентябрь. – Макаassar, Индонезия, 2019. Б. 283-288.

Олтин битиклар журналы таҳририяти таҳриридан ўтказилди.

**Автореферат “Олтин битиглар” журналы таҳририятида
таҳрирдан ўтказилди.**